

پک فقری رب کے رہنما بت ہو رتھر کدے اہل خزینیاں دے

مہینہ وار

فروی ۱۹۹۰ء

مان بوئی

لہور

اول حمد خدا دا درد کیجے عشق کيتا سو جگ دا مول میان
وارث شاہ

پاکت رسول آکھیا

”پنے بھرا دی امداد کرو اودہ
بجاویں ظالم اے تے بجاویں مظلوم“

رسول تھیسے پچھپنیئے ”بھی ایہ تے سادے
لئے چنگا ہووے گا پئے اسیے مظلوم دی امداد کریے
پر ظالم دیے امداد اسیے کیویں کر سکدے آئے؟“

بنی پاکت آکھیا ”اوہنون ظلم تھیں ڈکو - ایسے کم
اپنی تھانویں امداد دا اے：“

پہلی گل

صفدر ہاشمی دی ولی مگروں مال بولی دا سجرا پر اگا حاضر اے - پہلے وانگوں
تمانوں ایہدی چوکھی اویک تے نہیں کرنی پئی پھیر دی ایس ایہنوں ولیے سر
نہیں آکھدے - فروری دا ایہہ پر اگا تمانوں مارچ وج مل رہیا اے - مینہ چرکا -
چاہیدا اے جیہٹا مینہ چڑھے اوہدا پر اگا اوسے مینے دے پہلے دنال وج
تماؤے تیکر اپڑے اسیں ایہدا سر بندھ انج کر رہے آں ہی اتوڑتی دو
پر اگے تھوڑی تھوڑی و تھوڑی مگروں چھاپ رہے آں، اک ایس مینے دے انت
اتے تے دوجا اگلے مینے دے اوھ وج - ایسے مینے چھپن والا پر اگا مادھو لال
حسین دی ولی ہوی -

"مال بولی" فقیر دے نام دا بھنڈارا اے - ایہنوں ووھ توں ووھ لوکاں
وج ورتائنا چاہیدا اے - ایہدے لئی سانوں تماؤے سیر پاؤں دی ڈاؤھی لوڑ
اے - تسمیں ایہہ سیر "مال بولی" دے آپوں کے خریدار بن کے تے ہورنال
لوکاں نوں بنا کے پاسکدے او - ایہدے توں وکھ تسمیں اشتہاراں تے دان
راہیں سلاوا بھروں ہتھ ونڈا سکدے او -

سانوں بھر پور آس اے ہی تماؤے آہر کرن نال ایہہ بھنڈارا ورت
سوکھی تے سدیویں ہو سکدی اے - رب تمانوں سکت دیوے -

آب آب کر موسیوں

بولی بارے دو پرانیاں باتم نویاں کریے

پہلی: مغلان ویلے گجرات لے گئے کنجah وچ اک وڈے عالم سن مولوی غنیمت - فارسی شہر آہے - فارسی کتاب لکھیاں - نال کملا - فارسی وچ بحر ایڈا کھل گیا جو عام گل بات وی فارسی کرن لگ پئے - مجال اے جے بھل بھلیکھئے وی پنجابی حرف موننوں کڈھ جلوں - لوکاں سو کھیکھن کرنے پر مولوی ہوراں نہ تھڑکنا - اک دن کیبھی ہویا مولوی ہوریں آپ دھیانے بیٹھے فارسی شعر پئے بولدے سن - اک دھموڑی تھمتی وچ جا وڑی - دھموڑی لڑی تے مولوی ہوراں ابھڑوا ہے تھمتی تے ہتھ مار کے آکھیا " او تیری مل نوں " (جیہڑے بزرگ گلیل مندے توں سنگدے نیں اوہ آہندے نیں مولوی ہوراں " ہائے او بے بے " آکھیا سی) مولوی ہوراں جو وی آکھیا اوہ فارسی نہ آہی - سو شاگرد ندے گئے تے پنڈ والیاں نوں دسیو نیں بھی مولوی ہوریں بول پئے جے -

دو جی: مغلان ویلے اک پنڈ و گھبر و شاہی لشکر وچ بھرتی آہا - اک لڑائی وچ بھٹڑ ہویا - تریہہ نال مرن ہاکا ہو گیا - آپنا گراں نیڑے ہاس - گھوڑا بھجیندا وڑیا تے فارسی وچ پانی منگیوس - اکھے آب آب - لوکاں بتھیرے ٹھوے لائے - مژ مژ بھیو نیں پتر کیہ چاہیدا ای - اوہ اکو آب آب کری گیا تے پورا ہو گیا - پچھوں کے مولوی غنیمت پنڈ والیاں نوں دیا ہیں آب پانی نوں آہندے نیں - جے تسمیں فارسی پڑھے ہوندے تے اج تھاڑا لشکری پتر تسانہ مردا - ہن اک تے پتر دنجائیو جے تے دوچے تیار ہو جاؤ باشاہ پچھ کرنی اے ہی میرے لشکری نوں پانی کیوں نہیں جے دتا - بات انج وی مک سکدی آہی جو پنڈ والیاں جھٹ مولوی غنیمت کولوں فارسی سکھ لتی - باشاہ وی اوہنال نوں معاف چاکیتا تے

اگوں پنڈ دا کوئی لشکری پتھر تساوی نہ مويا پر بات کمی انج ہنی لشکری دی ماں نوں جد
آب دا مطلب پتھر لگا تل اودہ پٹی -

جے میں جانال منگیں پائی بھر بھر دیاں پیاں
آب آب کر موئیوں بھڑا فارسیاں گھر گالے
باتل چتر ہوندیاں نیں - سدا ادھوریاں - آپنے اندر روں نت کھپے ہشیاں
وکھالدیاں نیں - تے کھپے ہوندے نیں چھپاں - پہلی بات پتھر جہدی اے : جے
مولوی غیمت ہوریں پنجابی حرف ای موننوں نہیں سن کڈھدے تل اودہ
کیاں کولوں کم کیوں لیندے سن - گھر والی نال گل کیوں کریندے سن آہنڈ
گواندھ نال واہ ورتن کیوں کریندے سن - دوچی بات پتھر جہدی اے : جے سپاہی
پتھر پانی باجھ پیا مرداں ہاتاں اودہ آپ کے کھوہ کھالے تے کیوں نہ جاؤ گا - پنڈ والیاں
وچ کھلوتا آب آب کیوں کوکدا رہیا -

جواب کئیں ہو سکدے نیں - جیوں ایسہ : گھر والی نوں تے مولوی ہوریں
سینت نال ای سمجھا لیندے آہن - تے لوکاں نال اودہ گل کریندے آہن
شاگرد ایں - شاگرد سمجھو پڑھ لکھ کے مولوی ہوراں دے وچو لے تھی
گئے آہن - جیوں آپ مولوی ہوریں پڑھ لکھ کے مغلاں دے وچو لے تھی
گئے آہن -

دوچی بات دا جواب وی ایہہ ہو سکدا اے : سپاہی چھوہر دے گراں وچ کھوہ
کھلا تے آہا ای کوئی نہ - کشیاں کوہاں توں تریعتاں چوہے تھیں پائی بھر کے
لیاوندیاں آہیاں - جے پنڈ وچ کھوہ ہوندے یاں نالوں دریا لنگھدے تل پنڈ
دے پتھر کاں وچ بھرتی کاہنوں ہوندے - پر اک جواب ایہہ وی اے جو
مولوی غیمت ہوریں کنخاہ دیاں عالمان لوکاں نال ملنا نہیں سن چاہوندے - اوہناں
کولوں وکھ ہوونا چاہوندے سن - تاریخ والے دسدے نیں جو غیمت دے پوچھ
دا کنخاہ وچ فتوا چلدا سی تے آپ غیمت ہوریں لہور دے مغل گورنر مکرم خان

دے کول بمن والیاں وچوں سن - فارسی اوہنیں دنیں لوکاں کولوں وکھرے ہوون دا نشان آہی - مولوی ہوریں رلغا چاہوندے سن مغل حاکم نال تے فارسی تدوں مغل حاکم نال جڑن دا نشان آہی - سو اک اک فارسی فقرے وچ مولوی ہوراں نوں دوہرا نشہ ہوندا سی - لوکاں کولوں دوری دا تے حاکم دی نیز دا - سپاہی پتھر دی ایسے دوہرے نشے دا عملی سی - پانچ تے اوہنؤں چاہیدا ای نہیں سی - اوہ تماں آیا ہا آپنی جھوک دیاں لوکاں نوں دسن بھی ویکھو میں تساں نمائیاں توں کیدا دوریڈا ہاں تے کلگنی والیاں سائیاں توں کیدا نیزے - ایہہ اے میری نویں کمالی ہستی - میرے لئی پانچ آب ہو گیا اے - میں اوہنؤں مژ پانچ آکھ کے آپنی نویں کمالی ہستی ونجا دیواں - (آب فارسی وچ عزت نوں دی آکھدے نہیں) یاتماں بندیاں روز واپری وچوں نہیں پر بندیاں تل نہیں جد روز واپری وچ کوئی نکاموٹا واوھا گھانا کر دتا جاوے - پہلی بات نہیں اے وادھے نال - دھموڑی دا دادھا -

ترکاں مغلاب دیلے شرار گراواں وچ نکے موٹے مولوی غنیمت عام سن - درس پڑھاوندے سن تے پاشا دے نال دا خلبہ پڑھدے سن - نکیاں نوں وظیفے لبھنے - موٹیاں نوں جگمراں دی جڑ جانیاں - لوکاں اوہنال دے وکھریویں کولوں کھجنا دی پر یکنا دی - نال خدمت خلتر دی چنگی کرنی بھی چلو اتھیاں نال گل کرن جو گا اوہنال دی سمجھن جو گا وسیلہ تے کول ہے - ایہہ تل روز ای ہوندا ہونا اے بھی مولوی ہوریں آئے نہیں - درس پڑھایو نہیں - شاگرداں نال فارسی بولیو نہیں - کوئی آپنے ورگا آیا اے تے اوہدے نال فارسی شعر و مائدرا کیتو نہیں - کسے ہماڑ کوئی لوڑ دی گل آپنی بولی وچ آکھ دی دتی اے تے ولدا فارسی وچ ای آیا اے - پر اج ایسی روز ورتی وچ دھموڑی دا واوھا ہو گیا اے - دھموڑی نے مولوی ہوراں کولوں فارسی چھڈائی اے تے بت بن کھلوتی اے -

خبرے ایہہ لوکاں دی سمجھ کھور ای اے جیہٹی دھموڑی بن کے مولوی
ہوراں دی تھمتی وچ جا وڑی اے - پر نہیں - سمجھ کھور دیاں دھموڑیاں
ایڈیاں سیانیاں تے باریک نہیں ہوندیاں - ایہہ دھموڑی لوک سرت دی
سکھائی جاپدی اے -

دو جی بات نئی گھائے نال - وچوں دا گھاٹا -

ایہہ تک روز ای ہوندا ہونا اے ہی لشکری فارسی کڑکدے چانگروے پنڈ وچ آ
وڑے نہیں - لوک ڈور بھور کھلوتے نہیں - کوئی مولوی غنیمت جھٹ اگیرے
ہو کے لوکاں نوں وسدا اے ہی ایہہ بات شاہی لشکری نہیں فلاٹی فلاٹی شے پئے
منگدے جے ترت حاضر کرو - پر ان اوہدروں سپاہی پتر آب کریندا
گراں وڑیا اے - ایہدروں لوکاں فارسی سمجھاون والا وچولا وچوں چک دتا
اے - خبرے اوہناں آپنے مولوی غنیمت دی تھمتی وچ دھموڑی واڑ دتی
اے کہ کیہ - سپاہی دی گل دا ترجمہ ہو نہیں سکیا تے اوہ تریمیا ای مر گیا اے -
لوک سرت روز ورتی وچ واوھے گھائے کر کے اوہدی کھیڈ بنا دیندی اے -
ایہو کھیڈ لوک کلا اے - لوک سرت ایس کھیڈ نوں جمدی وی اے تے
ایہدی جائی وی اے - ایسے راہیں نردی مولدی اے - ایسے راہیں آپنے
آپ نوں سنجاندی پر کھدی اے -

مذہ قدیم توں حاکم حاکمی کرن واسنے لوکاں کولوں نویکلیاں ہوون
ضروری سمجھیا - حاکم لوکاں نوں وسدے آہن جو اسیں ہور جون آں
تسیں ہور جون - تسل مٹی دے بنئے ہوئے او اسال جن سورج دی اولاد آں -
رب دے پر چھاویں آں - سانوں حق اے تہاؤی کمالی کھوہ کھڑیئے - سگوں
تہاؤا فرض اے ہی جو کجھہ اگاؤ بناو اوہدے وچوں آپنے جیون جو گا تھوڑا باللا
رکھ کے رہندا ساڑے کول جمع کراؤ - ایہہ قدرت دا ور تارا اے - لوکاں دی
کمالی پہلوں تے وھگانے کھس سلتی گئی - مگروں ایس دھگان نوں ڈھڈوں منوان

واستے قدرت دا ورتارا آکھ کے لڳو کر دتا گیا - حاکم آپنی رہتل ورتن بانا
مماندرا سبھ اچھا لوکاں کولوں دکھرا یا - ایسو دکھرپ شان اے - ٹوہر - ایہہ
قدرت دی دین اے -

جتنا عام مخلوق کولوں حاکم دکھرا ہو یا - اوتنی اوہدی شان ددھی - جدن لوکاں
ایس دکھرپ ایس شان نوں وڈیائی من لیا گن سمجھ لیا تل اوہ ایہدے اگے
ئون نوں ایہنوں پوجن نوں دی گن تے وڈیائی سمعجهن لگ پئے - کھٹیا وڈیا
تل اگے ای شان والے نوں دے بیٹھے سن ہُن دین ایمان دی اوہدے ناویں
لاون تے راضی تھی گئے - ہوی ہوی لوک بھل گئے جو ایہہ شان، سلاؤی تے حاکم
دی رہت وچ ایہہ فرق، سلاؤی محنت صدقہ ای ہے - اوہ شان نوں حاکم دا
جماندرو حسن من لگ پئے - ایہنوں بندیائی دی ٹیسی سمعجهن لگ پئے -
اوہنال دلاں وچ ایس حسن دی تائگھ دھکھائی تے ایہدے وچھوڑے دا دکھ
پالیا - حاکم نے شان دے ناں تے آپنا دھرو منوا یا تے پوچایا -

آپنی لوڑوں ودھ ان وست اپجاون لئی خلقت نوں کم تے لاوناوت خلقت دی
ایس ہڈ پیویں وادھو کمالی نوں پورے ہے نال چاکھڑنا تے آپنے سکھل لئی ورتنا
سانجھ ہوندیاں نہیں ہو سکدا - جے شکاری داشکار نال بھائی چارا ہووے تل اوہ
شکار کیوں مارے - دھرو کماون والے نوں آپنے شکار نوں دلوں دور کرنا پوندا
اے - دار کرنوں پہلاں دل وچوں بندیائی والی نری تے ہر کھ کڈھنا پوندا اے -
حاکم ماکاں لئی ضروری اے جو اوہ کمیاں کامیاں نوں آپنے درگا بندہ نہ سمعجهن -
جتنی دوری ہو سی اوتنا کم کڈھن سکھلا ہو سی - ایسے دوری دا نال شان اے - یاں
آکھو شان پریوا اے ایس دوری دا - کیونجو ایہہ ننگم ننگی نہیں کھلو سکدی -
کدیں اوکھے ویلے ایہنوں بھرپی تے سانجھ دا باناوی بناوٹا پے جاندا اے - پر
شان ایہدا قدرتی پریوا اے - ایہہ پریوا دوری نوں دوری ای بنا دکھاوندا
اے - پر شان دے پریوے وچ تھی دوری حاکم دا ہتھیار نہیں

جلپدی دنیل دی لوڑ بن جاندی اے - حاکم مالک کمی کامے نوں آکھدا اے ویکھ میں کیدا اچرج کیدا نویکلا اچیرا تے چتگیرا ہاں کوئی جوڑ ہے میرے حسن گُن تے وڈیائی دا - مینوں پونج - پوچن دوری نوں مانن ہے - دوری ماٹیاں توں مینڈے نیڑے ہو سکنا ایں - مینڈیاں صفتاں دا لشکارا گھن سکنا ایں - تینڈی مینڈی نکھیڑ ای سلاؤ دو نہاں دی ہوندا اے - میں پوچن جوگ ہاں توں پوچن ہار ہیں - ایبو سلاؤا قدرتی سانگا اے - ایبو رب دی رضا اے - قدرت دا ویمار اے -

حاکم دا بہن کھلوون کھلوون کھیلان سبھ شان و کھلا اے - اوہدے کپڑے دھپ پالے دا سمیانہ نہیں اوہدے درجے دا نشان نہیں - اوہدی بولی بولی نہیں اوہدے لفظ لفظ نہیں ہو کاٹیں اوہدے رتبے دا - ایہھے خلقت توں اوہدی دوری کچھ وکھاندے نہیں - ایہناں لفظاں وچ معنے کوئی نہیں - ایہھے لفظ اوہ منتر نہیں جیہڑے حاکم نوں حاکمی تے دنیل نوں دنیلی دا پک کریندے نہیں - جیہناں را ہیں حاکم آپنے پوچن جوگ ہوون نوں دنیل آپنے پوچن ہار ہوون نوں ماندا تے مندا ہے -

ترکاں مغلاب توں پہلاں را تھاویاں حاکماں نوں لوک بولی توں وکھریاں رہن لئی اک درباری بولی گھڑ اوٹی پئی سی - ترکاں مغلاب نوں ایہھے کھیچل نہ کرنی پئی - اوہ جتھوں آئے سن اوتحے فارسی باتشاہی بولی آہی - اوہناں ایتھے اوبا چلا دتی - فارسی چلی تے سینکڑے درھے لوک بولی توں لوک رہتل توں نکھڑن دا منتر نہیں رہی - باتشاہی ور تارے نال رسیواں فارسی پڑھیاں بولیاں ای ظاہر ہونا - سو لشکریاں لاکڑیاں لاگیاں مل لائے کے فارسی نوں مومنہ مارنا - فارسی لفظ پوچن جوگ ہو گئے - فارسی لکھتاں سوہن سچچ دیاں کھانات بن گئیاں - جس چاہوئنا ایہناں کھانات وچ ہتھ گھتنا تے امیر تھی وینا - گھوڑے جوڑے محل ماڑیاں تل مہنگیاں آہیاں فارسی نور ستا آہا - جیہنوں دیسی وسیب دی مٹی

رُؤکنی اوس جھٹ ایس نور وچ نما کے نوری تھی وینا - عالمان دی علمائی تے شہراں دی شہری لوک بولی توں دوری دے گز نال میچی جاون لگ پئی - جتنی کے عالم شاہر دی لکھت خلقت دی پچوں پریمرے ہوئی اوتنی اوہدی آور ہوئی - جتنا کے لوک بولی نوں مندا تجھا اوتنا ای اوس سکھر ملوک تے سیانًا اکھوانا - ایس پاروں خلقت وچ دی آپنے آپ نوں مندن رون دا آپنے آپ نوں کوڑا کو جھا سمجھن دا رواج پیا - بندہ آپ آپنے اندر حاکم دا وچولا بن کے بین لگ پیا - آپنے آپ نوں جتی بیٹھہ رکھن لگ پیا - آپ آپنے اندر ورنے وچ غیر ہو بیٹھا - آپنے ہوون توں آپ انکاری تھی گیا - اوہ ان ڈھیاں پرویاں نوں دلوں دلیں من لگ پیا تے دلیں واسا اوہنوں میہنا ہو گیا - ایہہ آپ وچھوڑا آپ دیر تل ای کسکدا سی جے آپنے اصلے دابی ای مار دتا جاوے - آپنے دوالیوں پچھوکڑوں رلتا ہر رنگ کٹ کے حاکم دی رہتل دا رنگ چاڑھ رلتا جاوے - ایہہ ہوتے جاندا سی پر ادھ پھجده - پورا نہیں سی ہوندا - کے دیلے کوئی دھموڑی تمہتی وچ وڑ جائی تے میں بنتی گل دیران ہو جلنی -

سو لوک وچھوڑے تے لوک دیر جدوں بندے دے اندر گھر کیتا تل ایہہ آپ وچھوڑا تے آپ دیر بنیا - حاکمان دی بولی سکھ ورت کے لوک بولی نوں چھڈ کے بندے آپ وچھوڑا پالیا - آپنے پچھے تے دوالے نال سانجھ دابی آپنے اندروں ماریا - آپنی بندیاں دی وت مکائی - آپنے ست نوں مولن نہ دتاتے ایس آپ دھرو دا سواد گھدا - ایہہ سواد دی عجیب بے سواداها - ایہدے نال بندے اندروں سدا تریہلیا رہنا - پر ایس تریہہ دا نشہ اجیہا ہا ہی بندے تریہلیا مر جان - پر پانی نوں آب آکھنوں نہ مڑنا -

بندے دا آپا ہے کیہ - رکھ دا آپا مٹی پانی واءتے وھپ دا سانگا اے - ایہہ نہیں ہی اکو داریں ایہہ سانگا جڑیا تے رکھ بن گیا - پلو پل ایہہ سانگا نویں سریوں جڑدا اے تل رکھ دی ہستی رہندی اے - بندے دا آپا دی اوہدے دوالے

و سیندیاں دی سانجھی ہڈ درتی دا اک رنگ ہے - بندہ مل ہے ان گت سبندھاں دے اک اثتی وچ انیجن دا - ایہہ اثتی دینہہ راتیں پئی انیندی اے - ہر پل ہر ساہ - کوئی اک بندہ ایس اثتی دا لیکھا نہیں کر سکدا - کیونجو ایہدے اندر بھوئیں اتبر دے جمن توں آگدوں دی آوجگلوں توں ہن تائیں دی پوری دار پئی کھیلڈی اے - تے آونیاں جگاں دے نقشے دی ایہدے وچ پئے انیندے نہیں - ایسے کر کے سیانیاں آکھیا ہیں جیس آپنے آپ نوں جاتا اوس رب سنجاتا - کوئی جان نہیں سکدا پر جاثن دا اپرالا ای جیون اے - اندر و سدیاں سبندھاں نوں چت چھیتے وچ جگاؤن تے آہراں وچ بھاون ای جیون اے - زا جاثن نہیں ماٹن - جان کوئی سکدا اے کہ نہیں ماٹ ہر کوئی سکدا اے - ایو ماٹن پریت اے جگ دا مول اے -

بندے اندر و سدے ان گت سانگے بولی را ہیں اوہدے اندر چھے نہیں - بولی ایہناں سانگیاں دی جبی جائی اے تے ایہہ سانگے بولی دے کچھڑ کھڈائے نہیں - بولی چھڑی لفظ بولی نہیں ہوندی - بولی داتت اے سیمتو - تے ہر و کھالی سیمتو اے - سو بولی دے پسار دا کوئی اوڑک نہیں - لفظ بولی ایس پاروں پر دھان ہے جو اوہ سیمتو اں نوں لفظیں اتار کے سانبھدی اے، ٹرن جو گا کریندی اے - اوہناں نوں نت پسروں سکت دیندی اے - لفظ کے اک مطلب مل بدھے نہیں رہندے - بندیاں اندر و سدے سبندھ لفظاں وچ نت نویاں سیمتو اں پئے بھریندے نہیں - ایران دے کے گراں وچ آب آکھ کے بندہ پائی ای منگدا ہا - پر چفتھے لشکر دا چخالی سپاہی آپنے گراں وچ آب آکھ کے پائی نہیں پیا منگدا - اوہ آپنے میل وچوں نکل کے حاکم میل وچ وڑنا چاہوندا اے - حاکم میل دا جیون جیون لئی خلقت وچوں مر نکلنا چاہوندا اے - ترک مغل باشاہی دیاں لاگیاں لئی منصب داراں الہکاراں تے لشکریاں لئی سرداراں تے چودھریاں لئی باشاہی بولی ٹوہر دا نشان آہی - خلقت توں کمی

فریدا خاک نہ مندیئے خو کو جیدا نہ کوہ
جیوندیاں پیراں تلے مویاں اپر ہوء

”خاک“ باتشہی بولی وچ مٹی سی - باتشہی سوچ مٹی نہ ہوون دانشان اے -
مٹیوں نکھڑن ای ہوون اے - جتنا کوئی مٹیوں اچیراں اے اوتنا ای اوہ ہے - جتنی
کے دی رہت بہت اچیری اے اوتنی ای اوں دی ہستی اے - اچیرے ہوون
واستے ماں حاکم چن سورج دی اولاد بندے سن - ہاتھی دی سواری کر دے سن -
تے اچیاں کوٹاں وچ رہنداے سن - مٹی توں نکھیڑ مٹی لبڑیاں توں نکھیڑ سی
جیہڑے مٹی وچوں ان اگلوں دے دستاں گھریندے تے اسار اسریندے
آہے - جیہنال دی کیتی دے سرتے مالکیاں باتشہیاں کھلوںدیاں آہیاں - فرید
مٹی لبڑیاں ولوں بولیا اے - یاں آکھو فرید وچ مٹی لبڑے بولے نیں تے مٹی دی
پچھان کراوندے نیں ہئی مٹی ای ہستی اے - ایہہ بیٹھہ ہے تل پیر کھلوتے
نیں - ایہدے وچوں ایہدے آمرے تے جیا جون جمدی اے تے مژ مر
کے ایہدے ہٹھیاں ایہدے اندر آؤیندی اے - حاکم ماں لئی پیراں بیٹھہ
ہوون گھٹیا ہوون دانشان اے - فرید ”پیراں بیٹھہ“ دے باتشہی مطلب نوں
کلدا اے - مٹی جیون نوں سار دی تے موت نوں کجدی اے - مٹی مرن
جیون دا گھر اے - مٹی جید تے کوئی ہے ای نہیں - سو مٹیوں نکھڑن مٹی نوں
مندان شان نہیں گلنا اے - باتشہی بولی وچ خاک نہ ہوون سی - جیہڑے
ہستی والیاں بھانے انسوئے من اوہ خاک سن - فرید نے لوک بولی دی مٹی وچ گذ
کے خاک دی انہوند نوں ہوند بٹا دتا - خاک نوں لوک بولی وچ گڈیوس خاکو آکھ
کے - ”و“ یاں ”ے“ کے لفظ اگے جوڑے جاندے نیں اوہنوں جیوندی
جاگدی ہستی بٹاون لئی تے اوں تال آہنت کرن لئی - فرید خاک نوں پنڈھ کرایا
اے باتشہی بولیوں لوک بولی تائیں تے ایس پنڈھ نے خاک نوں خاکو کر کے
اوہدا آپا دتا اے - ہن ایہہ بے پرانی نہیں رہی جیوں پئی اے - بیٹھہ دی
رہندی اے تے اپر دی ہوبہندی اے -

لوک شہراں لوک بولی دی راکھی کرن لئی باتشہی بولی دے ہتھیار کھو ہے

تے اوہناں نال ای باتشہی بولی دے ہے ٹھٹھے
 برہا برہا آکھئے برہا توں سلطان
 جت تن برہا نہ اچھے سوتن جان مسان
 فرید ویلے دلی دے باتشاہ سلطان اکھواندے سن - دوپڑیوں باہر سلطان دی
 باتشہی اے - رعیت لئی ایہمہ نال ای حکم اے - ایس نال ویمار چلدا اے -
 ایہمہ نال مسیتاں تے چوتڑیاں وچ و جدا اے - ہر دم خلقت دے سرتے
 سوار اے خلقت ایسے نال توں دہلدي اے تے ایسے دی وہائی ویندی اے -
 دوپڑے دے اندر فرید نے سلطان دی حاکمی مکاوتی اے - سلطان دا نال چھیک
 کے برہا دا نال جھیا اے، برہا نوں چتاریا اے - لفظ سلطان نوں تختوں لاہیا اے برہا
 دے جاپ نے نالے "توں" نے - توں آکھن نال برہا جیوندی جاگدی حاضر ہستی
 تھی گیا اے - تے اوہنے "سلطان" دا رب مار دتا اے - رہندا کم "سان" نے
 کر دتا اے - اک پاسے برہا سلطان دی تھاویں بہس گیا اے تے دوچے پاسے
 دوپڑے دے پرمدھ نے سلطان نوں نزڑ کے مسان سانواں کر دتا اے - نزڑ
 کے کاہنوں - سلطان تے مسان دی جوڑی تے انج پھی اے جیوں قدرت دی
 بنائی ہووے -

برہا تانگھ ہے - دوچے نال ملن دی آہنت کرن دی سک - سلطان زر زور
 دے سرتے جیہدے نال چاہوے میل کر سکدا اے - پر ایہمہ میل ملن
 نہیں ہوندا ملن ہوندا اے - تے ملن نال تانگھ ک جاندی اے - ملن والا دی
 ک جاند ا اے - اوہدا تن مسان تھی ویند ا اے - یاں آکھو تانگھ ک کے لو بھ
 دی جون وٹا لیندی اے تے لو بھ دا بھوت تن دی مسان وچ نت پیا بھوائیاں
 کھاندا اے - فرید دی تانگھ تل جیوندی اے جے مل توں بچے - پر سلطان دی
 سلطانی وچ رہ کے مل توں کیوں کوئی فیج سکدا اے - سلطانی تل ہے ای مل
 ور تارا - سو فرید دی تانگھ جیوندی اے جے سلطاناں دی سلطانی مکا کے آپ

سلطان ہو ونجے - کل ورتارے دی تھاں تائنگھ ورتاراڑے - ہر تن وچ بربانت
جھے نت نرے - فرید دا بربا سدا وچھوڑا اے تے سدا میل دی -
لوک بولی دا سبھالا بنھ آہا باشنا بولی اگے زرا باشنا بولی اگے نہیں - ایمہ
بنھ آہا شن گلن دے اوس مارو دیمار اگے جیہوڑا باشنا بولی راہیں لوکاں
دے چت بھرماوندا ہا - خلقت دے تن وچوں بربادا بی مار کے کل دا ہابڑا مچاؤندہ ہا -
خلقت دے تن نوں مسان بنیندا ہا -
ناک آکھیا -

جن سکداری تے خواری چاکر کیا ڈرنا
جال سکداراں پوے زنجیری چاکر پتھوں مرتنا
شق سلطان دی سلطنت دی اک ونڈ آہی، بندوبست لئی، اگر ای لئی -
دا حاکم شقدار اکھواندا اسی - لوک بولی وچ ایمہ، لفظ سکدار ہو گیا - لوک بولی
باشنا لفظاں دی بھن گھڑ نال دی اوہنال دا رعب گواوندی اے - (بار دے
وسنیک مجھریٹ نوں مجھریٹ تے تحریری مجھریٹ نوں ہنیری مجھریٹ
آکھدے رہے نہیں) اجیہی بھن گھڑ ہوندی تے سچ سجا ای اے بھولے بھا -
پر ایمہ دے اندر رتبے دی دوری نوں دھکائی الانگھئ دی سدھر دی کلی
ہوندی اے - جنکھے بعل دا ہتھ مار کے رتبے دا رعب ونجاون دی سدھر - پر
شقدار سکدار ہو کے دی حاکم اے - اوہدا اصل رعب اوہدی حاکمی پاروں ہے -
سو نانک حاکمی دے قلعے نوں سنھ لاء کے اوہدیاں کچیاں نیہاں وکھال کے لوکائی دا
ڈر لاهوندا اے - سکداری تے چاکری دھرو دا ساک اے - جے چاکر سکدار
دے دھرو نال اکسر اے تل اوہ سکدار دا ڈھنڈوں تابعدار اے - جے نہیں
تال اوہدی تابعداری ایویں پڑوہ اے اوہدے ڈر دا - نانک چاکر نوں اوہدے ڈر
ساہویں کیتا اے - چاکری سکداری دے ساک اتوں چ آہشت تابعداری تے
مربلنی دے سارے پڑوے لمہ گئے نہیں - تے اگوں جاپدا اے نانک دیاں بولاں وچ

چاکر آپ بول پیا اے - آہندا اے میں کیوں ڈرائی میرے کول کیمہ اے
جیہڑا کھس جانا اے - ڈھینتا تے ایہنے ای اے جیہڑا چڑھیا ہویا اے -
چاکرائی نوں تے روز زنجیرائی پوندیاں سن روز تے چاکر ای سکدارائی پتھوں
مریندے سن پر اپتھے سکدارائی نوں زنجیری پیشی تے چاکرائی پتھوں اوہنال
دا مرنا ای اٹل قدرتی دیمار دیا گیا -

ایہنال بولال وچ اکھائیں والا پک اے - جیویں کوئی جگاں پر انالوک ہندایا
جع ہوے - اکھان پک پاروں سکداری تے خواری دا جوڑ قدرتی تے لازمی ہو
گیا اے - چاکری تے تابعداری دا جوڑ قدرتی تے لازمی نہیں رہیا -
ڈرتے خواری نمائیاں دے بھاگ سن - ناک دی کلانے ڈاؤھیاں دے
لیکھیں لکھ دتے نہیں - چاکر ہرست چاکر نہیں رہے - ہمتل تے چھیت جی بنئے
کھلوتے نہیں - اوہ جان گئے نہیں جو ساڑا کم سکداری نوں تھمنا نہیں -
سکداری نوں ڈھاونٹا ہے - ویلے سر لوک بولی خلقت دی سنبھال کیتی -
خلقت لوک شہری نوں سائبھیا - چیتیاں وچ پکا کے اگلیاں پیڑھیاں نوں
اپڑایا -

ترک سلطانیاں تے مثل شہنشاہیاں ویلے شران گراوائی وچ تحال تحال
درسے کھلے - مدرسیاں دی پڑھائی نے بادشاہی بولی دا آور لوکاں دیاں دلاں وچ
بٹھاون دا آہر کیتا - لوکاں نوں دیسا ہی عالم اوہ ہے جو باتشاہی بولی راہیں لبھدا
اے - اوہو علم تھانوں باتشاہی درجیاں مراتبیاں دی لڑی وچ پرو سکدا اے -
جیہڑا علم تھانوں آپنے آہر وچوں لبھدا اے اوہ ہولا اے - اوس علم دے
سر تے تسل جو اگاوندے بناؤندے او اوہ اصولوں بے گنا تے ستا اے - ایسے
لئی سرکار اوہنوں مفت اگراہ کھڑدی اے - باتشاہی بولی راہیں سکھیا علم
باریک اے - ایہمہ اگاون بناؤن والا کھروا کم نہیں کریندا - ایہمہ اگاون بناؤن
دے پورھیا توں چھٹکارا کریندا اے - اگاون بناؤن والیاں اتے حکم چلاون دا

چج دسدا اے - ایہہ جادو اے - جیہڑا اگاون ہناون والیاں جنال نوں قابو کر کے سارے جگ دیاں نعماتاں اکھ جھمکدیاں حاضر کریندا اے - باتشاہی بولی نوں سکھن وچ جتنا ٹل لگنا اوتنا ای سکھن والے دے دل وچ باتشاہی بولی دا آور ودھنا - جتنا صرف خودیاں پیچاں وچ کے پینا اوتنی ای اوہنوں سچ سجا سکھ ورتی لوک بولی پھکی تے ان گھڑت جاپنی - باتشاہی بولی دیاں کتاباں جادو گھری بن جائیاں تے جادو گھری وچ لندیاں سار ای ہماڑاں دی میں نوں باتشاہی شان گمان دے پر لگ جانے - اوہناں دا اندر لا انہوں ای باتشاہی ویمار اگے گئے پے جانا -

فریدا جے توں عقل لطیف ہیں کالے لکھ نہ لیکھ
آہنڑے گریوان میں لکھ نیوان کر وکیم
عقل ترکھی تے باریک اوہناں دی گئی گئی جیہڑے باتشاہی بولی راہیں
باتشاہی علم تے ور تارے دی جادو گھری وچ وڈ کے عاموں خاص تھی گئے -
خاصاں دی خاصگی لکھت وچ ہے - لکھت راہیں عمال سر درھدی اے -
لکھت ای علم اے - لکھت ای حکم اے - لکھے حرف لیکھ نہیں - عمال دی
قسمت نہیں - درباروں لکھیا فرمان گھن کے کوئی آن لندا اے تے ہزاراں
عمال دی دینہہ رات دی محنت وچوں ادھ چوتھو نڈا کے ٹڑویندا اے - لکھت
دھروں لکھیا لیکھ اے جیہنہوں کوئی ٹال نہیں سکدا - لکھن والے ایے جادو
دے سرتے باتشاہی نوکریاں اتے کھلوتے ہوئے نہیں - مدرسیاں والے تے
گدیاں والے چورا سیاں پنڈاں دی معافی پئے کھاندے نہیں - خلقت ایہناں
کولوں لکھت سکھن ڈھکدی اے - ایہناں دا لکھیا مڑھ گل وچ پاؤ ندی
اے دھروں لکھیا دی ایہناں دا ای اے سو ایہناں دا لکھیا ای دھروں لکھے
نوں ٹال دی سکدا اے - جادو نوں جادو ای کٹ سکدا اے - پر ایہہ اجیہا
جادو سی جیہڑا جادو گراں نوں وی لڑ گیا - عالمان حاکم دی چڑائی اوہناں نوں
ایہہ نہیں سمجھن دیندی جو لوکائی کولوں اورے ہوون آپنے آپ کولوں

اڑرے ہوون آپنے آپ کولوں اڈرے ہوون اے - حاکمی علمائی دے کالے لیکھ
لکھن والے دے آپنے لیکھ کالے بن جاندے نیں - اوہنوں آپنے آپ کنوں
وچھوڑ دیندے نیں - آپنے آہشیوں باہر کر دیندے نیں -

علمائی حاکمی دی سمجھ ترکھی باریک تے لوک اکھواندی اے - باتشاہی بولی وچ
”عقل لطیف“ - فرید نے عقل لطیف دے بھرم والیاں نوں عقل لطیف آکھ
کے اک جٹکی بکھیر کیتی اے تے ہاسے بھانے اوہنال نوں آپنے بھرموں
کڈھیا اے باتشاہی بولی دی مایا گھنی بشر دا ہاسابنا کے اوہدا جادو تروڑیا اے - تے
جادو موهیاں نوں چھٹکارے دا راہ وکھلایا اے - جے سچیں تسل سوجھ والے او
تل آپنے آپے وچ آؤ - آپنی کوڑ اساری میں دے اندر وار جھات گھتو -
متال تنانوں آپنا اصل آپا اوہنال جیہا ای دے جیہنال نوں کالیاں لیکھاں
راہیں نند نکھر کے دباؤندے او - ایہہ گریوان او سے نوبکلی میں دا اے
جیہڑی گھنیاں چاواں نال سوا کے گل پائی اے - شان گمان دا نشان ہن نموشی
دا بوہا اے - جو کجھ ہوراں نوں بھلاون لئی سہیڑیا سی ہن آپ آپنی پڑچوں
کرن دا وسیلہ اے - جے کوئی کرے تل -

فرید باہروں کھلو کے وعظ نہیں کریندا - گواچیاں وچ گواچا ہو کے آپنے
آپ نال گل کریندا اے - فرید اوہنال وچوں اے جیہڑے باتشاہی بولی سکھ
کے کالیاں لیکھاں دی لکھت دے جاؤ ہو کے لوک بولی ول پرتے - باتشاہی رہتل
دے جادو دی جھل جھل کے آپنے آپے وچ آئے - ویریاں دے ہتھیار جاچ
کے پڑیں نترے - غنیمت جے چاہوندا تل غنیمت نہ تھیندا فرید تھی دیندا -
اک لفظ اوہ سن جیہنال نوں لوکاں آپ باتشاہی بولیوں کھوہ کے لوک
وہ تارے دی دیکھیں گھت روحا - اوہنال وچوں وکھلوے والی اچھانہ ماری -
اوہنال نوں شان دے نشانوں مژ لفظ بنایا - اک اوہ جیہڑے کالیاں لیکھاں
راہیں لشکریاں دی آب آب راہیں لوک بولی وچ اترے - ایہہ لفظ نہ آہے

آہے شان دے نشان ای - پر ایہہ ٹھاٹھے بنہ کے آپنا اصل اکا کے لوک بولی وچ
اترے - ایہناں ہسدياں وسدياں لوک لفظاں دی سنگھئی نونہ دے کے
اوہناں نوں ادھ مویا کپتا تے ورتون وچوں باہر وگلیا - لوک بولی دے لفظ چھرم
چھاتھ نہیں ہوندے - جڑ پروار والے اگے پچھے والے ہوندے نہیں -
اوہناں دی ساکا چاری دے کشیں ویمار ہوندے نہیں - ایہہ ویمار لوک سرت
وچوں جمدے نہیں - اگوں لوک سرت دی لوڑ دے لفظ جمن دی ایہناں وچ
بے اشت سکت ہوندی اے - جیویں بندہ بے اوڑک سبندھاں دی سنگھنی
اُنثی ہے - تیویں ای لفظ نہیں - جیہڑے کلفظ باتشاہی بولی وچوں ٹھاٹھے بنہ
کے لوک بولی وچ آن اترے اوہ عربی فارسی ویماراں دے بدھے سن - جتنے
عربی فارسی لوک بولیاں سن اوتحے تے اوہ لفظ ای سن - جیوندے وسدے - پر
ایتهے اوہ باتشاہی شان دے نشان بن کے لوک بولی اتے لتهے - تے لفظ ہوون
دا بھلاوا پا کے لوک بولی دیاں لفظاں ویماراں دے بھادی انبر ویل بن گئے - ایہہ
کلفظ لوک بولی دیاں ویماراں نال جڑن نہیں سن آئے - کے جیوندی ساکا
چاری وچ وسن نہیں سن آئے - سو نویکلے رہے - اُجڑت 'الگ' - پر جس
لوک لفظ اُتے ایہہ آن ڈگے اوہدا ساہ گھٹیج گیا - جیہڑی ساکا چاری وچ اوہ
ہسدا بولدا آہا اوہ دی ماندی تھی گئی - باتشاہی بولی دے ایس ہے نال لوک لفظ
ورتوں وچوں نکلن لگ پئے - لوک بولی اندری سنگھنی 'سنبدھ اُنثی
چھجدی گئی - بولی دیاں کشیاں ویماراں دی ورتوں کھلو گئی - اوہدی وسون
اُجڑن لگ پئی - لوک سرت پتھل ہو گئی - لوکاں دے سشن بولن دی سوچن
جاں دی سکت ادھ موئی تھی گئی -

"رکھن" ہوندا اے "دھرن" دی تے "سانبھئن دی" - رکھ، راکھا،
راکھی، راکھویں، رکھوالا، رکھیل، رکھی - ایہہ لفظ تبری بولی دے ویماراں
جوڑی اے - ایہہ تبری سدا و دھنپھار اے کیونجو بولی دے ویمار آپ سدا

وہ نہ سار ہن - سانجھ لئی عربی لفظ حفاظت باتشائی بولی وج ورتیندا ہا - عربی وج
ایس لفظ دی بھری تبری اے جیہڑی عربی بولی ویماراں اساری اے - پر
ایتهے ایہہ چھڑا ای لتحا - نہ لوک سرت عربی ویمار آپنا سکدی سی نہ
”حفاظت“ آپنی چھپلی تبری نال جڑ سکدا سی - ایہدی چھپلی تبری دے ہور لفظ
وی لوک بولی وج لتهے پر چھرم چھڑے - اک دوجے توں اصولوں او بھڑ - حافظ،
حافظ، محفوظ، محافظ - ایہناں دی اصلی جڑت تے آہی عربی ویماراں وج،
جیہڑے پچھے رہ گئے - ایتهے ایہناں دا سانگا ایبو اے جو ایہہ باتشائی بولی
دے لشکری نیں - باتشائی شان دی وردی پا کے باتشائی رعب دے ہتھیار بنھ
کے لوک وسوں وج لتهے نیں تے لوک لفظاں دے صدیاں بدھی جڑے
سانگیاں نوں پئے مدھولدے نیں - لوک بولی دیاں ویماراں دا ساہ پئے
گھٹدے نیں - آپ ایہہ جیوندے روح نیں پر لوک بولی دیاں جیوندیاں
جشیاں نوں آپنی وردی تے ہتھیاراں دے بھار تھلے دب کے پئے مار دے نیں -
ایہناں دی آپو وج نزی دھرو دی سانجھ اے -
بولی دے ویمار بھوں تکڑے ہوندے نیں پر بھوں سوہل وی - جیویں رکھ -
جڑ، پوری، پروار دا سبندھ کیدا تکڑا اے - اج دی کیدی سکت اے ایہدے
وج - پر جڑ تنگی کر دیو تل پروار سک جاندا اے - پروار چھانگ دیو تل جڑ دا
ست کم ویندا اے - لفظ دی ہستی اک سبندھ دی ہستی ہوندی اے - جد لفظ
مکدا اے تل بولی دے جسے وج بھوندی رت اگے ڈکالگ جاندا اے - لفظاں
دی جمن جڑن دی اک دوجے وج رل کے شکل وٹاون دی سکت مرتع ویندی
اے - باتشائی بولی وچوں لتهے لشکری لفظاں دی ڈور درباری لاکڑیاں دے ہتھ
ہوندی اے یاں مولوی خنیعتاں دے ہتھ - جد ایہناں لشکریاں دے بھار
پیٹھے آکے لوک بولی دیاں ویماراں نوں سوکا پے جاندا اے تل لوک آتر ہو
ویندے نیں - ہر نویں لوڑ لئی درباری لاکڑیاں تے عالمان ول تکدے نیں -

ایہہ جھٹ اک ہور لشکری سانج کے اتار دیندے نئیں جیہڑا لوک بولی دے
ویہار نوں ہور نپدا اے -

لوک سرت لفظ جماون دی سکت را ہیں نسردی ہنگر دی اے - بندہ
آپنے آپ نال تے جگ نال لفظاں را ہیں ملدا اے - جے لفظ بناون دی سکت
اوہدے کوں نہ ہوے تل اوہنوں آپنے آپ نال تے جگ نال ملن دی گھل
نہیں ہوندی - جے اوہدی آپ ملٹی تے جگ ملٹی باتشاہی لشکریاں دی وچول
را ہیں ہوٹی اے تل سمجھونہ اوہ آپ نوں ملیا نہ جگ نوں - اوہنوں اندر باہر
ہر دم باتشاہ دا رعب ای ٹکریا - اوہ باتشاہی مرضی دا پر چھواں بن گیا - آپ اوہ
ہویا ای نہیں -

انگریز راج آیا تل انگریزی تے اردو فارسی دی تھاویں باتشاہی بولیاں تھی
گھیاں - جس میل دا جتنا انگریز راج نال لاگ ودھیا اوتنی اوں نوں انگریزی
اردو سکھنی ورتئی پئی - مغل تے سکھ باتشاہی دا اساریا زمیندار میل دی
انگریز راج نال رسوس گیا - کجھ جھبڈے کجھ سہجے - انگریز آپوں دی
کجھ ڈھانیاں تھاڑ کے ایس میل وچ چا کھلہماریاں - سڑکاں ریلاں کھلن نال
دساوری وپار ودھن نال وپاری میل نوں نویں جاگ گئی - نویاں نوکریاں نکلیاں
نویں کسب ٹرے نویں علم آئے - باتشاہی بولیاں سکھن دی معجبوری دی
ودھی تے سواد دی - انگریزی سکھن ورتئن دا سواد تے اوہو ہا جیہڑا اگے
فارسی وچ ہوندا ہا - لوکائی توں دوری دا تے راج دی نیڑ دا - مجبوراں توں پہ
چھڈاؤن دا تے وس والیاں دی حضوری ماٹن دا - فارسی ایران ترکستان دی
خشبو نال مست کریندی آہی - انگریزی نال انگلینڈ تے یورپ دے ہے آون
لگ پئے - اردو دا سواد تیہرا ہا - اک تے ایہدے سکھن ورتئن وچ اوتنی
گھل نہیں سی کرنی پوندی - تھوڑی کھیچل نال ای لوکائی توں دوری تے
راج توں نیڑ دا جھوٹا آون لگ پوندا ہا - وت ایہہ انگریز دی آندی نویں باتشاہی

بولي وی آهي تے مغل دی چھڈی پرانی باتشاهی بولي وی - دلي لکھنؤ دیاں درباراں دے چھلک اشرافاں ایہنوں آپنایا پالیا ہا - ایہدے وچ فارسی لفظاں دی آهي تے دلي لکھنؤ دی اچ رہتل وچ ورتنیدا محلورا وی - سو اردو وچ نویں وڈیائی دا رس دی آہاتے پرانی دا چس وی - دلي لکھنؤ دیاں اشرافاں دا انگریز نال لاگ پرانا تے پکیرا جاپدا ہا - نویں لاغی کیوں آپنی بولي نال چمبڑ کے نویاں مالکاں لئی اوپھڑ بنے رہندے - کیوں نہ جھب بولي وٹا کے پرانے منے پونے لآگیاں ورگے ہو وسدے - ایتهوں دا نواں پڑھیا دلي لکھنؤ والیاں دا لڑ وی پھڑدا ہا پر اوہناں کولوں سردا وی ہا - دلي لکھنؤ والے نویں لاغی نوں آپنے جیہا کر کے راضی وی ہوندے پر اوپھڑے کولوں کھوردے وی - ایہہ سوچ کے تسلی وچ دی رہندے ہی نقل اصل جیہی تے نہیں نہ ہو سکدی - پر نال سوڑے وی پوندے متلاں نقل اصل دا آگھ نہ مار دیوے - سو اوہ نویاں لآگیاں نوں ہلائیری وی دیندے پر اوہناں نوں ہسدے وی -

انگریز راج دے چھیکڑ لے پنجابوں ورھیاں وچ لاغی میلاں سی کیتا ہی انگریز زا ساؤا جمانت ای نہیں شریک وی اے - جے ایہہ نکل ونجے تاں اسماں ایہدی تھاں لوکاں سر حاکم ہو ساں - پر لوک وی ساوداں پئے ہوندے ہن - ہن ایہناں سر حاکمی اوہا کری جو ایہناں دا اگوان بنے - اسیں نویں اشراف ہاں تے پرانیاں اثرا فاں دے وارث وی ہاں - لوک اگوانی ساؤا قدرتی حق اے - سو لوکائی توں وکریاں ہوون دا نواں راہ لوک اگوانی تھائیں نکلیا - اشرافاں دی بولي اگواناں دی بولي بن گئی - پرانی حاکمی دے وگوچے وچ نویں حاکمی دی آس رل گئی - گواچی مغل شان دا روٹا آوندی نویں شان دے جھلکارے نال اک یک ہو گیا - غزل دیاں رمزاءں دا مطلب وشن لگ پیا - ہاتھیاں اتے جھولن دے پنے جلوساں وچ لوکاں دیاں موڑھیاں اتے چڑھ جھولن نال پورے ہوئے - درباراں وچ بمن دے نشے دی ٹوٹ لوک

جلسیاں دیاں سٹیجیاں اتے بہ مکی - لوکاں کنوں نویکلے رہن دا جھس
 لوکاں دی بھیڑ وچکار کھلو کے پورا ہوون لگ پیا - باشاہی بولی دیاں تقریباں تے
 نریاں دے گڑھج وچوں لوکاں دی چپ کیتی ملتا دا سرور آون لگ پیا -
 باشاہی بولی اگوانی دی بولی تھی گئی تے ایہنوں سکھن ورتن دا سوا
 تیہریوں چوہرا ہو گیا - ایس چوہرے سواد صدقہ ای اردو اخباراں دا زور
 ودھیا - چار جماتاں پڑھے ہمڑوی پیسہ آنہ خرچ کے گھر بیٹھیاں حاکمی دی خشبو
 لین جو گے ہو گئے - ایسے چوہرے سواد صدقہ ای اردو ادب دی مانگ ودھی
 "اوب" دا لفظ اردو لکھتاں دا ای سرناؤں بن کے آیا - لوکاں وچ ایہدا مطلب
 دی وڈیاں اگے نیون آہا - وڈے عمروں ہوون بھاویں درجیوں - نال ای چج تے
 گڑھت وی آہا - اردو شاہری کہانی مضمون پہلوں تے چج گھڑھت تے درجے
 سنجان دا نشان بنئے - پر دیویں صدی چڑھدیاں لوک راج تے وسیب اتحل دا
 جھنڈا وی ایہناں دے ہتھ آ گیا - اپروں لکھن والے تے پڑھن والے انگریز
 راج دا دیر پرچار دے - سرمائے داری جاگیرداری نوں بھنڈدے - غریب دا
 دکھ روندے - لوک نبری دانفرہ مار دے - پر اندروں اچیت سچیت باشاہی بولی
 دے نویں پرانے سواداں وچ لٹدے - سو پنجاب وچ باشاہی بولی دی لکھت '،
 ظاہر دعوا اوہدا بھاویں کجھ وی ہووے '، اصلوں جج سی خلقت توں نویکلے
 رہن دا - ایہہ وسیلہ سی پرانے اشراف آسن اتے بیٹھیاں نویں لوک اگوانی
 دیاں راساں سانبھئ دا - ایہہ ہتھیار سی نویں لوک سرت نوں زروالاں
 بھوئیں والالاں نوکراں کسبیاں دی نویں بھائی والی دے لاءے سر موڑن دا -
 باشاہی بولی دی لکھت نے خلقت نوں تے جو پوہنا سی پوہیا - اصل تے اوہنے
 حاکمی دیاں نویاں جڑ ابھر دیاں دعوے داراں نوں آپنے حق شفعے دا پک کرایا -
 جھنڈاں مل پر دھان ہووے اتحاں ہر نواں جمیا جی درجے بندی تے آپا
 دھاپی دے کچھڑ ای پلدا اے - سو ساری عمر تھن ٹھن ای رہندا اے -

اوہدی تھڑی تھڑکی ہستی ساری عمر آپنے ان ڈٹھے نج کجن لئی درجے ہندی تے آپا دھاپی دا اوہلاں ای پئی لمبھدی اے - اوہ تاہیوں جیوندا اے بجے خلقت کنوں نت نویکلا تھیوے - نت نت خلقت کنوں آپنا آپ پچلوے - اوہ محل ڈھونڈھیندا جیوندا اے تے مقبرے ڈھونڈھیندا مردا اے - پنجاب وچ باشاہی بولی دی لکھت محلات تے مقبریاں دی ان تھک بھال اے - اگریز راج وچ نویں پر چار دسیلے لکھے - چھاپہ - سیچ (کدیں تھیڑ دی کدیں جلے دی) - قلم - ریڈیو - درباری مشاہریاں وچ لہکن والی واج سیجھاں تے چڑھ کوکی، ریڈیو قلم وچ وڑ دھمی - سونے دے پانی نال سنگھاریاں کتاباں وچ بجن والے کالے لیکھ چھاپے چڑھ کے خلقت دے سرتے سوار ہو گئے - نویں پر چار دسیلیاں دی نج نے راج بولی سکھن تے ورتن دے سواد نوں نواں ترڈ کا لایا -

انگریز گئے تمل اشراف جیہڑے لوک اگوان آہے لوک حاکم بن گئے - جلسیاں جلوساں وچوں لوکاں دیاں موڑھیاں اتے سواریاں ٹریاں تے گورنمنٹ ہاؤس وچ جا لتهیاں - باشاہی لوک راج بن گئی تے باشاہی بولیاں لوک راج دیاں بولیاں بن گئیاں - جدوں باشاہی آزاد اسلامی حاکمی دے پڑوے اوہلے ہو بیٹھی تمل باشاہی بولی دے سارے سواد آزاد اسلامی ملک دی قومی زیان دے سرٹویں پچھے لک گئے - نوکریاں نکلیاں - کاروپار کھلے - گھر ان زینتاں دی لٹ پئی - حاکمل دی رہتل دی خشبو جیہڑی اگے نصیباں والیاں لئی ہوندی سی جنی سکھنی نوں آون گئی - ہر کوئی آپنا بھی پچھوکڑ ڈھوند لئی حاکم رہتل دی وگدی گنگا وچ چبھی مارن نوں اتمولا ہو پیا - بل پرانے ہنڈائے دنیل آپے دے بل نہ رہے - نویں آپنائے حاکم آپے دے بل تھی گئے - اوہنال نوں راج بولی بلا کے اسال آپنے مندے دنیل پچھے نوں ترت طلاقیاتے لشکدا حاکم اگا ویاہیا - لوک بولی چھڈا کے اسال بالاں نوں عاماں دی ترکی بھیڑ وچوں کڈھ تا

تے راج محل دیاں پوریاں چڑھن والی نہاتی دھوتی لائی وج لا دتا - نویکلا اگا
آپناون لئی نویکلا پچھا آپناونا پوندا اے - بولی وٹاون والیاں سولے بھا پچھا وٹا لیا -
چیتا وٹا لیا - ہنٹاں سلواراں پا کے مولوی غنیمت دھموڑیاں دی مار توں باہرے
ہو گئے - آب آب کر دیاں سپاہی پڑاں نوں پنڈاں والیاں کو کے کو لے کھول
دتے -

بولی اصلادی اے تے پھریوا وی 'تت ست دی تے نشان وی - سو باتشای
بولی باتشای ویہار دا ہتھیار وی اے تے اشتھار وی - ایہہ نہاتیاں نوں نستاکر کے
گنگ دام بنا کے ڈاؤھیاں اگے نواندی وی اے - تے اتوں اوہنال نوں
پلوسdi وی اے - اوہنال نوں بھرم پاؤندی اے ہی تھیں چیج تے گڑھت
والے ہو گئے او - لوک بولی وی تل ای لوک بولی اے جے اوہ حاکم میل دے
ویہار دا پورا توڑ بنے، جے اوہ لوکائی نوں اوہدا تت ست پر تاوے، جے اوہ لوکائی
نوں آپ وج جوڑے تے حاکم میل کنوں نکھیڑے، حاکم میل دی ریت
پرتیت تھیں اوہدے لاگ دے جاوو تھیں خلقت نوں چھنکارے - حاکم میل
تے ہر حیلے آپنا لہاپنا ہوندا اے - آپنا ویہار رکھنا ہوندا اے - جے لوڑ پوے
تل اوہ لوک بولی دے تل اوہلے وی باتشای بولی والے سواد مان سکدا اے -
تل لوک بولی دا ہووے تے اوہ سدھ لفظائی باتشای بولی دی رہوے - یاں
لفظائی لوک بولی دی ہووے تے پرچار حاکم میل دی ریت پرتیت دا - نعرہ لوک
بولی دا ہووے تے لاغ حاکم میل دا - لوک بولی دی اجیہی ورتوں لوک تت
کو لوں نکھر کے زرا نشان بن جاندی اے حاکمل دی خلقت نوں بھلاوے پاؤن
دی نیت دا - ایہہ لوک بولی دی ورتوں رہندی ای نہیں - جیویں باتشای بولی
وج لوک تت پرچاریا ونجے تل اوہ لوک تت رہندا ای نہیں -
مغلاب ویلے حاکم زریاں محفل پا کے ای حاکم اکھواندے سن - انگریزاں
ویلے آکڑے کار تے ہیٹ سوٹ حاکمی دا پھریوا بنے - جدوں لوک آگوانی کرن

لئی مغل اشرافاں دا وارث بن وکھانا پیا تال ہمیٹاں سوٹاں دی تھاں شیروانیاں
 تے قراقلیاں سچ گشیاں (انج شیروانی انگریزی ٹیل کوٹ نوں وی آکھ مار لیندی
 آئی -) انج حاکم میل لئی ضروری اے جو آپنے آپ نوں اصولوں لوکاں وچوں
 دے - لوک رہتل دا جم پل بن وکھاوے - سو شیروانیاں اسہ گشیاں تے عوامی
 سوٹ پے گئے - (ستھن جھگجھے نوں حاکمی کراؤن لئی "سوٹ" تے آکھنا ای پیا)
 وٹ عوامی سوٹ اتے شرافت دی فتوہی چڑھی - حاکم دا پھریوا پھریوا نہیں
 ہوندا اوہدی نیت دا کجھ ہوندا اے - (یاں اوہدی نیت دا نگ اکھ لئو - کجھ
 ننگیج ای ہوندا اے) جے حاکم ننگیاں دی حاکمی کرن لئی نگا وی ہو کھلووے
 تال اوہدا ظاہرا نگ اوہدے اصل نگ دا کجھ ہوئی - حاکم میل دا پھریوا کوئی
 وی ہووے اوہدا وکھرپ تے اوہدے حاکم میل ہوون وچ خلقت دی کمائی
 آپنے پیٹے پاؤن وچ ہے - اگے ایس وکھرپ اتے وکھرپ دا ای سنگھار ہوندا ہا -
 کیونچے اگے حاکمی حق آہارب دیاں او تاراں دا - ہن خلقت حاکمی اتے آپنا حق
 جتایا اے تے ہن وکھرپ نوں سانجھ دے اچھاڑ تال کجنا پوندا اے -

گوربانی دی سوجھ

کے دی مضمون دی صحیح سمجھ تاں ہی آوندی ہے، جے اوس مضمون دے چوی لفظاں تے بنیادی و چاراں دی روح نوں صحیح طر حال سمجھیا جاوے - جے اوہ رچنا سماجی اساری دے بیت چکے دور دی ہے اتے جے اوس دور دی سرت مت دا روپ اج دی اجوکی سرت مت دے علمی روپ نالوں وکھرا ہے تاں عالم دا پہلا فرض ایہہ بندا ہے کہ اوہ اوس دے اصلے نوں اجوکے علمی محاورے وچ پیش کرے دووان (علم والا) اوہناں ہو گزریاں پیڑھیاں نوں مخاطب نہیں ہو رہیا ہوندا جدوں کہ رچنا رچی گئی سی - گل اوہ کر رہیا ہوندا ہے آپنے ویلے دے لوکل نال - لکھن دا مطلب ہی اوس رچنا وچ پیش چت نوں آپنے ویلے دے لوکل نال سانجھیاں کرنا ہے - قدرتی ہی، لکھن والیاں نوں چت دے اوس روپ دا محاورہ ورتنا چاہیدا ہے، جیہڑا شن والے دور والیاں دا آپنا ہووے - بیت چکے دور تے ہو کے چت دے روپ را ہیں پیش ہوئی رچنا نوں جے دووان آپنے ویلے دے محاورے را ہیں پیش نہیں کر سکدا، تاں ایس دا مطلب ہے کہ اوس نوں رچنا دے اصلے دی سمجھ نہیں آئی - رچنا رچن والے نے جس روپ وچ اوہ اصلاً پیش کیتا سی دووان اوس روپ نوں ہی پھری بیٹھا ہے -

روپ توں اصلے تک جان دی اوس دے دل دماغ وچ ٹکتی ہی نہیں - رچنا وچ پیش چت ایسے دووان دی سرت مت اتے اسارو اثر نہیں کر سکدا جے اوس اتے نہیں کر سکدا تاں جیہناں نے اوس دی لکھت پڑھنی ہے، اوہناں

اُتے اسارو اثر دے ہوون دا سوال ہی پیدا نہیں ہوندا - ایسی حالت وچ ایہہ اُن دین و الامکلہ ہی بن کے رہ جاندا ہے -

جے رچنا شاعری ہے، تل اوس وچ پیش چت نوں سمجھئی واسطے نزی دملغ دی سمجھ ہی کافی نہیں، تال دل دی تار دی اوتحے وجہی چاہیدی ہے - جتنا چہ دل حرکت وچ نہ آوے، پورا ہنگارا نہ دیوے، آرہے چت نوں لکپنا (سفا) آپنی ہڈ بیتی نہ بناؤے، شاعری و چلا چت سمجھے نہیں آوندا، شاعری دا چت سمجھنا پہل دے بھائڈے وچ چاؤں پاؤں والی گل نہیں - ایہہ ساؤے پہلے چت تے آرہے دوراں دے چتاں دے آپس وچ رچن مجن توں نواں مدد ہن والی گل ہوندی ہے -

جے رچنا کویتا (نظم) ہے تل اوس وچے خیالاں دا کھڑا اوس دا روپ ہے جس را ہیں پوری شخصیت، اوس دا چت سار، کے موقعیاتے اوس دا ورتاؤ مورتی مان ہے - کویتا دا اصلا خیالاں دے کھڑے را ہیں پیش انسانی شخصیت، اوس دا ورتاؤ، اوس دے من دے نشانے ہن - آپنی عملی زندگی وچ اسیں آپنی کیتی نوں آپنی سرت مت، آپنے (Rational) ریشنل را ہیں دی پر گٹ کر دے ہاں - ایہہ ضروری نہیں کہ ساؤی سرت مت، ساؤی کیتی دی صحیح ترجمان ہووے - ایہہ دی ممکن ہے کہ ساؤ ریشنل آپنی کیتی اُتے اچیت پایا ہویا پرده ہی ہووے - ہورناں نوں تے آون والیاں نوں صاف پیادے کے پایا ہویا پرده ہے - جماعتی سماج وچ حاکم جماعتی دی سرت مت وچ ایس پائے ہوئے پر دے دا انگ بہت ہوندا ہے -

ویسے دی جس طرح پچھلی سائنس نویں پیدا ہوندی دے ہتھوں کلینیکی ٹری آوندی ہے، ایس طرح ہی ہر پڑھی دا خیال آپنے توں بھلیاں پڑھیاں دے چج تے سائینسیفک منے ہوئے خیالاں وچوں بھلیکھئے ثابت کری آوندا ہے - کویتا وچے دماغی خیالاں نوں ہی اوسدی سچائی سمجھ لیتا، اوہناں

نوں ٹھیک جاں غلط ثابت کری جائا، اوس رچنا دا، اوس وچ پیش چت دا نکھیڑا نہیں، بلکہ محض اوس ولیے دی سرت مت دے روپ، اوس رہتل دے تے اوس رہتلی ور تارے دے ریشنل نوں سائنسیفک جاں غیر سائنسیفک بھلیکھئے بھریا ثابت کرنا ہے۔ ہر دور دے ریشنل وچوں مگروں آئیاں پیڑھیاں بھلیکھئے لبھ لیندیاں ہن۔ پر بھاری گوری گل ایہہ ہے کہ بھلیکھئے بھرے ریشنل سے دی مہان ادب رچایا گیا ہے۔ اوس ولیے دی انسانی شخصیت صحیح سکے بند طریقے مل پیش ہوئی ہے۔ ریشنل دے غیر سائنسیفک ثابت ہوون مل اوس را ہیں رچے گئے مہان ادب نوں ضرب نہیں آوندی سو روپ تے اصلے دا نیہ تے اسار دا آپس وچ رشتہ صحیح طرح سمجھن توں بغیر کوئی تے گوربانی دی صحیح سمجھ نہیں آسکدی۔

گورو صاحبان دے ولیے سماجی سرت مت دا روپ مذہبی سی۔ سرت مت دی پدھر اتے ہر سماجی انسانی مسئلہ مذہب دے روپ وچ پیش ہوندا سی تے اوس روپ وچ ہی لڑ کے نجھشا جاندا سی۔ مذہب سماجی اصلیت دا روپ ہے۔ اوس دی آئینڈیا لوچی ہے۔ اوس دا ریشنل ہے۔ سماجی اسار دا انگ ہے۔ اسار دے روپ واںگ ایہہ آپنی نیہ اصلے دے لگابیڑ وچ ہی سمجھیا جاسکدا ہے۔ مذہب نوں صحیح سمجھن دا طریقہ ایہہ ہے کہ اوس وچ پیش سماجی انسانی مسئلہاں نوں دنیاوی شکل وچ پیش کر کے سمجھیا، پر کھیا جاوے۔ ایس طرح ہی گوربانی دے سماجی انسانی روں دی صحیح سمجھ آسکدی ہے۔

گوربانی دا نائیک رب ہے تے نال اوس دے انسانی سروپ۔ سوت گرو۔ سنت بھگت۔ گورنکھ۔ ہن۔ روپ دی پدھر تے رب قاور مطلق، آپنے آپ توں پیدا ہوندا آوندا۔ سبھ جگہ ہوون والا سرب ٹکتی مان، سرت والا، نہ مرن والا نہ جنم وچ پین والا سدارہن والا سچ ہے اصلیت ہے۔ رب روح ہے۔ اوس دا اصلا لازمی کوئی سماجی اصلیت ہے۔ گوربانی دے ودوں دا فرض ہے کہ اودہ

دے کہ رب دے چڑ دا سماجی، انسانی اصلاح کیہ ہے - ایہہ اصلاً سمجھیوں بغیر گوربانی دی سمجھ آؤنی اوکھی ہے کیونکہ گوربانی دے مطابق سمجھ گل ٹرڈی ہی رب توں ہے - اوه ہر گل دا کارن ہے، کرتا ہے - گوربانی وج پیش رب دے چڑ دا اصلاح، لگ لبیٹ سر سماجی پیداوار دیاں شکتیاں، سماجی اسارتی دا قانون، سماجی ویہن، لوک پکھی ثیٹ، لوک پکھی قیمتاں، لوک پکھے ہے - لوک لا بھ ہے - گوربانی دے رب دا لوک پکھی جسہ تاں آگڑواں ہی ہے - جیہڑی وی رچنا معاشی پدھر تے کافی ونڈ نوں دھر کے لیندی ہے - ایسی ونڈ کرن والیاں نوں مانس کھانے کہندی ہے، آپنے انسانی حق تے راضی کراون تے - بھار پاؤندی ہے، جس دا اصل نشانہ لائج نوں ہر دے وچوں کڈھنا ہے - اوس دی تھال دیا، پیار دیاں نیہاں دے سراتے بندے تے اوس دے سماج نوں چلاونا لوڑ دی ہے، اوه کے جماعتی سماج دی رہتل دا نظریہ، کے حاکم جماعت دی وچار دھارا نہیں ہو سکدی - جس لائج نوں بانی، لو بھ رت، کہندی ہے، تے جس نوں اوه جڑھاں توں اکھیز دی ہے، اوه ہی لائج ہے جس دی بابت اینگلز کہندا ہے کہ جدوں دی رہتل جنمی ہے ایس دا مہاڑ، مذھلاتے انتلامشانہ ذاتی جاسیدا او بناؤنا ہی تریا آیا ہے - ایس دا اکو تے انتلامشانہ ذاتی جاسیدا او، دولت اکٹھی کرنا ہی رہیا ہے -

گوربانی سیتی رب دے ویری ہوند ہے میا اتے اوس دے نال اوس دے اصلے دے ہور روپ --- ہومے، کام، کرو دھ، لو بھ، موہ، ہنکار --- انسانی روپ وج منمکھ تے ایس دے نال لازمی اوس دے مل تے کھلوتے سماجی انسانی رشتے، نہ ہبی، سماجی، سیاسی ادارے، ریشنل، وچار دھارا پوری دی پوری رہتل، اوس دی ساری ٹکھر، رسم رواج تے ہور کئی کجھ - چونکہ چت عملی جیون توں پیدا ہوندا ہے، عمل دی اصلیت دا سیدھانت (نظریہ) ہوندا ہے، اوس نوں آپنے وج عکسدا ہے، ایس واستنے رب دے بھانے وانگ مایا دا بھاناؤی کے سماجی اصلیت دا روپ ہے - بانی دے تاریخار واستنے لازمی ہے کہ اوه مایا دے سنکلپ (بھانے)

دی سماجی وستو (اصلہ) سمجھے تے دے - ایس تو بنا گوربانی دی سمجھے ول اک پیر نہیں پڑیا جاسکدا - جدوں بانی رچی گئی سی 'اوہ ویلے مایا' ہوما پر چلت (چالو) چیتنا (سرت مت) دا محاورہ سن - رجن، لکھن والے ایس محاورے را ہیں آپنا چت درساوندے سن تے اوہناں دی رچتا نوں پڑھن سن والے ایس محاورے را ہیں پیش ہو رہے چت نوں سندے 'مسجهدے تے من وچ بٹھاندے سن تے اوہ دی سماجی انسانی عمل وچ ترجیحی کر دے سن - اج سرت مت دا روپ بدل گیا ہے - مایا، ہوماتے ایہناں نالدے انگ اج سلاٹی سرت مت دا محاورا نہیں رہے - مدار ثمار و اسٹے ضروری ہے کہ اوہ سلاٹی اج دی سائنسیفیک سرت مت دے محاورے را ہیں دے کہ ایہناں دا اصلہ کیمیا ہے -

گوربانی سیتی سماجی انسانی زندگی جیون دے دو ہی راہ، دو ہی پیڑن ہن - اک پیڑن مایا دا ہے، دوچے پیڑن دا نشان رب ہے - ایہہ پیڑن اک دوچے دے دیری ہن، اک دوچے نوں ہر پڑھر، ہر کچھ اتے کلدا ہن - مایا اک جیون ڈھنگ ہے - دوہاں پیڑناں وچوں اک جیون ڈھنگ دا ہاں -

انسانی جیون دے گھول دیاں مٹھی پڑھ راتے دو ہی دھراں ہن -----

بندہ تے قدرت - ایہہ اک دوجی نوں ملدیاں ترجیحی دھر ----- کے معاشی سماجی ویہار ----- را ہیں ہن - بندہ قدرت دا ہی انگ ہے - اوہ توں ای ہوندی وچ آیا ہے تے اوہ نال چمبڑ کے ہی اوہ نوں آپنے آپ دی کرک ہوندی ہے - اوہ آپنا مول پچھاندا ہے، ازاد ہوندا ہے، ازادی ماندا ہے - اوہ دی حیاتی دا وکاس ہوندا ہے - بندہ قدرت دی ککھ وچوں آپنی حیاتی، وکاس تے ازادی دے ویلے، ابھ، ون سونے ذریعے، دولت جنماندا ہے - جاں ایوں کہہ لوو کہ دولت تے ذریعائی دے روپ وچ وٹیندی ہوئی قدرت نوں ہی بندہ ورت سکدا ہے،
ہتھ وچ کر سکدا ہے، بھوگ سکدا ہے -

کہکشم سجوار کیتے

بال کھداون ایڈا وی کوئی
سوکھا کے نہیں

بالاں و انگوں کھیدن وی تل
سوکھا کے نہیں

میں نکے سجوار کوں آکھم
اٹھی باہر چلوں

(اندر دی ایبھ، کھید تل تیٹھے چاچو کوں کجھ
رمز نہیں ڈیندی - اندر، اندروں کیوں
اپنے بوہے کھولے)

اٹھی ڈوہیں باہر چلوں
باہر دی کجھ رونق ڈیکھو،
ایویں گالھ مہاڑ کریندے، ٹردے پھردے
میں نکے سجوار توں پھجم
کے کھاسیں توں ---
کیہڑی کیہڑی جس دا میوہ
سوہٹا تیڈا دل منگدا ہے؟

اونه نے ناکھل، کھلون دی فرماش کیتی
میں گھن ڈتم
اگوں کہ دکلن آئی تل، ساڑا یار
وی شنگھر پیا

(جویں سارے بال کریندنا)

میکوں گھن ڈیوڈ ہن تسل - بس کہ بھی
شے ،³⁵

میں آکھم — دس کیہڑی گھنسیں
اونه ہر شے کوں نیجعه نال ڈٹھا - آکھن لگا
ایہہ گھنساں میں - چالی آلی موڑ سیکل (اتے
کہ سپاہی ' ٹوپی پاتے ' اینویں بیٹھے ' جیویں
آکڑ خال ہووے اوہ) ،

میں ہن کھیسے تے ہتھ پھیرا ، انکل ورتی
ایہہ تل ایڈا چنگا کے نہیں ، ٹالی کھا گھن ،
بیکٹ چا گھن ، بولیں پیسیں ٹھڈی ٹھڈنی ؟
میکوں پر سجوار نے آکھا ، ایبو گھنساں ، ٹالی ،
تے بیکٹ وی گھنساں ، نہیں پیندا میں ٹھڈی
بولی -

گھر آیا تل ، ہر شے آسے پاسے شی
تلے بیٹھا - موڑ سیکل کوں اوہ چالی ڈیون
لگا - -

جو چھوڑیں تل ، اوہ چکر وچ ول ول پھیرا ،
پاؤن لگا - چالی کمی تل ڈھے پیا - وت سجوار
نے چالی ڈتی وت اوہ آکڑ خان سپاہی ایویں کہ چکر
دے اندر ول ول پھیرا پاؤن لگا - چالی کمی ، چالی
ڈتی - ایبو کجھ بس تھیندا رہیا -
بالاں والگوں ہن سجوار نے کرتب کیتا -
پہلوں اوہندی ٹوپی چھکی ، چکر وچوں کڈھن

کیتے ہنڈل سدھا پٹھا کیتا - وت چابی جو
 ڈتی ائکوں ، اویں پسلے واگنوں تھیا -
 میں بھ کجھ ایہہ ڈیہدا رہیم
 ایں چکر توں کڈھن کیتے ،

کیوں اوگنوں او نہ نے سدھا پٹھا کیتا - ایں جھیڑے ،
 وچ آکڑ خال دا گانا لتھا - ہنڈل ونج کہ پاسے ڈٹھا
 اگلا پیسہ ، پچھلا پیسہ کڈھ سجوارنے ا تھاں مارا ،
 ا تھاں مارا ؟

بالاں کوں کھیڈن دی لوڑ ہے
 ساکوں وی کھیڈن دی لوڑ ہے بالاں واگنوں
 میں وت آہداں
 بالاں واگنوں کھیڈن
 ایڑا سوکھا کے نہیں

اسال لہور شر و سایا

سرگھی لہور شر تسل نہیں جمد ا ڈٹھا
 اسال و سایا ایہنوں اج جوں سورج دن جنگلیا
 ٹوکریاں بھر بھر چکے خزانے جیہڑے کل سن سائیاں لئے
 اسال آپیاں باہواں ہڈیاں ریڑھیاں اتے لدیاں
 آکے بھریاں منڈیاں پشیاں
 اسال رات جگراتے بہہ کے لوه لوه اکھیں کپے
 تان جے سائیاں سمجرا لبھے
 آدم خور بلائیں سائیں روز دھملاں پاؤں
 رات تائیں بھہ ورت مکاون وادھا روڑی تے سٹ جاون
 دکھے ہوئے شر نوں آکے دم دم دیئے دلائے
 آپنی جان دے نال نکوریئے ایہدے دکھدے پاسے
 ہر شے کریئے پوری مڑ کے بھریئے رات چٹوری
 لپ لپ لایئے جاگ لہو دی
 مڑ کے رات جمایئے اجزیا شر و سائیئے
 وٹ بھاریاں مار تروئکے سٹ ایہنوں درگاہ بنائیئے

جاگدا کائی ہورسی

آکھدا کجھہ ہور، وچوں چاہوندا کائی ہورسی
 اس پواڑے وچ، اوہدی مشاء رضا کائی ہورسی
 واورولا امہڑے، ان ڈھڑے پندھے پیا
 بحالدا کائی ہور منزل جاندا کائی ہورسی
 لشکدا، کھیوندا رہیا، راتیں پہاڑاں تے ابر
 ویٹر دریا وچ، سویلے بولدا کائی ہورسی
 پنڈھ سدیاں سو جھدا، بھوں کے پچھاتا اصل نوں
 سک ہورسی نوں کے دی، بحالدا کائی ہورسی
 آکھدا اے "میں" سمجھیا "ہاں" تے آکھے میں نہیں
 کون جانے، کون کیھڑا، ہور ساں کائی ہورسی
 آہر رلدے سن، تے شیشے وچ کائی حیرانی
 چاہتاں سن میریاں، پر جاپدا کائی ہورسی
 دیکھیا کجھہ ہور جانی، جائیا کائی ہورسی
 روپ بنتروچ، چیوندا جاگدا کوئی ہورسی

لوئے لوئے بھر لے کریئے -
 سڑکاں نگونک نہیں سلاٹیاں
 ویہنیاں نگونک نہیں
 (سڑکاں ویہنیاں دی کوئی نک نموج نہیں ہوندی -
 نکے ای ہوندے نہیں -)
 ٹپڑیاں اتے
 چرنخے برگر، چکن کڑا ہیاں،
 گلڈیاں و کاؤ
 اکھاں دی چربی و انگر چڑھدیاں گھیاں نہیں
 (ایہہ پیدل کتجھ گھر کیوں نہیں بھندے
 مر کے دی مگروں لندے نہیں -)
 سلاٹیاں دلال چوں بائی پاساں راہیں دی
 سوڑ نوں راہ نہیں
 پر سر سلاٹے نہیں بھہارے
 سدا کوارے
 لاوڈ پیکر بدھے جیویں منارے نہیں
 کن پر نالے نہیں
 لوئے لوئے بھر لے کریئے

نیوایر

کھڑا رہ ٹالپ رائٹر ایں کلڈیاں کپور دی سر فشر صاحب دے نال
ہو گئی تل کپور راتوں رات کپور توں کپور صاحب ہو گیا - فشر دا پرسن
اسٹنٹ کپور صاحب -

اوہنوں لگا راتوں رات اوہدی چھاتی چھ انج اگانہ نوں ودھ گئی سی - دفتر دے
ورائڈیاں وچوں جدوں اوہ ہن کڑ وانگوں مک پھلا کے کلکنی جھلا کے تریا
اوہنوں لگا برائڈے بہت بھیڑے سن - کولوں لنگھدے نوں برائڈیاں وچ
سٹول اتے بیٹھ کے اوونگھدے تے پان کھاندے چپڑای کھڑے ہو کے سلام
کرن گئے -

ایس کلایا کلپ توں دس گیارہ دن مگروں ہی نواں ورھا چڑھن والا سی - پر
نویں ورھے دا کپور نوں اپنی کلر کی دی لمبی زندگی وچ کدے احساں ہی نہیں سی
ہویا - نواں ورھا کدوں چڑھ جاندا اے تے کدوں تردا تردا بے دم ہو کے دم توڑ
ویندا اے - ایہدا کپور نوں کدے چت چیتا وی نہیں سی آیا دسمبر دی اکتی
ترنخ ساریاں تیہہ اکتی تاریخاں ورگی بدجنت ہوندی سی کڑکی نال کڑکڑاوندی -
تے پہلی جنوری ساریاں پہلیاں وانگوں ہی ہوندی سی جدوں تنخواہ ملئی ہوندی
سی - ہدار والیاں دا قرضہ چکاؤتا ہوندا سی - بچیاں دیاں انکیاں ہویاں، بہت دنال
توں "متوی ہو رہیاں فرمائشان پوریاں کریاں ہوندیاں سن" کاپیاں دیاں، نویں
"کتاب دیاں"، "پچھت چکیاں جراپاں دی تھانویں نویاں جراپاں دیاں، "سکول دی
یونیفارم دیاں"، "پنسلاں دیاں" - تے من وچ اک عجیب باوشافت دا، "عجیب
سنناہٹ دا احساس ہوندا سی تے نال ہی اک عجیب بوکھاہٹ دا جیہڑی مہینے
دے پہلے دن اوہیوں ودھ تنخواہ دے ختم ہو جان کر کے پیدا ہوندا سی -

پر ایتکی جدوں کپور، کپور صاحب بن گیا تک اوہدی زندگی دا سارا نظام
ہی الٹ گیا۔

ہویا ایہہ، کہ کوئی کارویہاری بندہ یعنی انڈسٹریلیست جس دا منشہ نال کم
پیندا رہندا سی، نویں سال دا تحفہ لے کے منشہ صاحب دے گھر حاضر ہویا۔
ترنخ اکتی دسمبر دی سی، تے سویر دے اٹھ دجے کپور منشہ دی کوٹھی وج
باہر لے کمرے وج پلی اے دی کری تے تعینات سی۔

تحفہ دیکھ کے منشہ صاحب نے کہیا، ”سوری میں تاں ڈرک کرنا چھڈ دتا
اے۔ تنانوں تے پتہ ای اے پر دھان منتر نے حکم دتا اے کہ.....“

اوس انڈسٹریلیست نے دل وج منشہ نوں اک موٹی جیہی گالہ کڈھی
جس دا تعلق منشہ دی مل نال سی۔ رتا کو تربھکیا وی، ”سلام کدھرے کھک
تے نہیں رہیا آپنے پتھوں“۔ بہر حال اوہنے آپنے اٹھارھاں دندان دی
مسکراہٹ چکا کے کہیا ”کوئی گل نہیں جتاب تحفہ نویں سال دا پھیر لے کے
آ جاؤں گے کل پرسوں پر اج نیواری ایو اے ایہہ ڈاڑی تلاٹے لئی.....“
تے اوہنے بریف کیس وچوں ڈاڑی کڈھ کے منشہ صاحب دے اگے رکھ دتی۔
سوم جیہی اک ڈاڑی ہُن ایہہ وکھری گل اے کہ اوس ڈاڑی وج
سر کاری چھاپے خانے وج چھپے کجھہ ہور دی کافند سن۔ منشہ صاحب نے ڈاڑی
دی جلد کھول کے فالتو کاغذ اس دی موٹائی دا جائزہ لیا۔ تے سکون نال مسکراۓ
ایہہ تکلیف ..... کاہدے واسطے کرنی سی تسيں“۔

نہیں صاحب، ایہہ تاں بچیاں دی مٹھائی لئی —— ” تے
انڈسٹریلیست جھوٹھی ہاںی ہیا۔ ہُن ایہہ بالکل وکھری گل اے کہ منوکھ دا
جیوں جیوں رتبہ ودهدا اے، اوہدے پچے مٹھائی دی شاید بہتی کھانی شروع کر
دیندے نہیں۔ ڈاڑی وچلی مٹھائی تاں بھری ہوئی دکان دے برابر سی۔
منشہ نے دی ڈھائی کو دندان والی مسکراہٹ دا جھاؤلا جیہا دتا، تے ڈاڑی

اپنے دراز وچ رکھ لئی -

انڈسٹریلسٹ نے سکھ دا ساہ لیا -

”بچ گئے -“

باہر آ کے بوقت والا لفافہ اوہنے کپور نوں پھڑا دتا -

پر سل اسٹنٹ نوں وی تماں قابو رکھنا چاہیدا اے -

ایہہ اینی تیزی نال گھٹیا کہ کپور نوں نہ تخرہ کرنا یاد رہیا نہ ہی دین والے دا شکریہ - زندگی وچ ایہہ پہلی واری سی کہ کے نے اوس نوں کوئی ایس طرح دا تحفہ دتا سی - اوہ گھبرا گیا - دین والے نے کہیا، ”نویں سال دا ایہہ چھوٹا جیہا تحفہ اے“ تے مسکرا کے باہر نکل گیا، کپور نے کنبدے پتھاں نال اوہ بوقت اپنی میز دے دراز وچ دھر دتی پر اوہنوں جاپن لگا کہ میز دا دراز کتب رہیا سی - اک عجیب سیک جیہا نکل رہیا سی اوہدے وچوں -
کپور نوں تریلی آگئی -

وشٹ وی اوے کمرے وچ بہندا سی تے ٹائپسٹ سی - کافی سلاں توں اوہ ایسے مشر دا ٹائپسٹ سی تے پر سل اسٹنٹ والے کمرے وچ ای اوہدی میز سی - پہلے دن ہی جدوں کپور نے ایس کمرے وچ آ کے اپنی کرسی سنبھالی سی تے وشیٹ نے پسدياں پسدياں اپنی تعریف وچ کہیا سی ”فکر نہ کرو جناب، سبھ دس دیاں گا - مشر تماں آوندے چاندے رہنے دے نہیں اوہنال دی کیھڑی پکی نوکری ہوندی اے - پر تھاؤے ایس بندے دی تماں پرمانیٹ پوسٹ اے“ تے ایس کمرے دا خوب تجربہ اے ایہنوں - تھانوں کوئی تکلیف نہیں ہون دیاں گا -“

ہُن اوہنے کپور صاحب نوں مشکل وچ پھیسیاں ویکھیا تے پان دی پڑی کھولدا ہویا کپور دی میز کوں آن کھڑو تا - ”مبارک کپور صاحب - پہلا تحفہ نتھ اتروائی وانگوں ہوندا اے - دعوت اپنے خاکساراں نوں وی دیو“ تماں اگوں

برکت رہوے گی۔ تھانوں دعا دیاں گے۔“

کپور اجے اناڑی سی، ایس کر کے پوری بوتل انچ وی اکلیاں پچالئی اور بدے لئی کافی اوکھی سی، اوہنے شکر کیتا، ”ہاں ہاں ضرور۔“

”ٹھیک اے، پھیر اج شام نوں تھاؤے گھر نبو ایں منیا جاوے۔ گپتانوں وی کہہ دیاں؟“ وشست ہسیا۔

گپتا یعنی دوجا ٹائپسٹ۔ پر اودہ دوجے کمرے وجہ بھندادی۔ جس وج آئی ہوئی ڈاک نوں رسیو کرن والا کلرک وی بھندادی تے ڈسپیچر وی۔ ”شوڑ“۔ کپور نے فراخ دلی نال کہیا۔

سو شامیں ڈیوٹی توں مگر دوں کپور صاحب دے دویں ساتھی آپنیاں بیویاں تے بچیاں نوں لے کے کپور دے گھر پہنچ گئے۔

اوہناں دے بھنجن توں پہلوں آپنی بیوی کو لوں کافی ڈانٹ ٹپٹ کھا چکا سی کپور، ”ایہہ رُڑھ جائی ہُن شراب پیتی جاوے گی ایس گھر وج؟“ بچیاں دے ساہنسے نبو ایں اوہ رُڑھ گیا کیہ ہوندا اے۔ اتوں اکتی تریک اے نہ گھر وج سبزی اے نہ بسکٹ نہ کوئی چیز۔ بانیے کو لوں ایس ویلے ہدار منگدیاں وی شرم آوندی اے۔ کل اوہنوں کہہ کے آئی ساں پی ایس مینے ہُن ہور کجھہ نہیں لینا اس، مینے دا مل بنادے، پہلی نوں پیے مل جان گے۔ اگے ای اور بدے اک سو تراہی روپیے سرتے چڑھ پئے نہیں۔ جے ہور ہدار لے وی لیا تل اکلیاں تے کھاپی کے گھر جاؤ ٹھا اے۔ اسال اگلا مہینہ گوردواریوں لئکر کھا کے بتانا اے؟ نبو ایں (کافی چتھہ کے، درڑ کے بولے اوہنے ایہہ لفظ نبو ایں) ایہہ تل امیراں دے چوچلے نہیں وڈے ہو ٹھاں وج جان والیاں دے چسکے۔ ایتھے کے نہاونا کیہ اے تے نچوڑنا کیہ۔ مینوں ای پتہ اے جس طرح میں تیہ دن مینے دے کھجھنی آں۔“

پر کپور صاحب کیہ کر دے اُکھلی وج سر دے کے کوئی شاں توں کس

طرحال نج جاوے گا - مری ہوئی آواز وچ سمجھاون دی کوشش کیتی، ہئی ”
بھاگوانے ایہہ انگریزی میلہ ہوندا، نیو ایر = جس طرحال آپنی وساکھی، دوالی
نہیں ہوندی؟“

پر بھاگوان نے نہ سمجھنا سی نہ سمجھی -

تے پوٹھ اٹھ وجدياں دو دیں جنے یوی بچیاں نوں نال لے کے آ دھمکے -
تیویاں تاں بچیاں نوں لے کے اندر لے کمرے وچ چلیاں گشیاں - بچیاں
نوں قائدے نال ہڑو گنگ مچاؤنا چاہیدا سی، پر ایہہ کلر کال دے پچے سن، ایں کر
کے ملواں دے پلیاں نال پلمن رہے سن، چھوٹی چھوٹی میاواں میاواں کر رہے سن -
باہر بہت ٹھنڈی ایں کر کے، جاؤ کھیڈو، کہہ کے باہر دی نہیں سی بھیجیا جا
سکدا -

باہر لے کمرے وچ مردان نے بوقت کھول لئی، تے نال نمکین، سمجھی ہوئی
منگ پھلی چین گئے - اندر لے کمرے وچ تیویاں آلواں دے بھادا معائشہ کرن
لگیاں -

”انج تے ترقی دی دعوت دینی ہی چاہیدی سی کپور صاحب نوں“ وشست
نے آکھیا -

کپور اندر ہوں تاں غبارے دانگوں پھل گیا، پر منه لٹکا کے آکھن لگا، ”کلہدی،
ترقی یار -

ترقی تاں تنخواہ ودھی دی ہوندی اے ایتھے تاں صرف کم ہی ودھیا ہے - اگے
ساؤھے دس دفتر پنجی دا سی تے ساؤھے چار تیک پھٹ لئی دا سی ہن پوٹھ اٹھ
وچے نشر صاحب دی کوٹھی پنچنا پیندا اے تے راتیں بھانویں اٹھ وچ جان
بھانویں نوں - تھانوں تے پتہ ای اے“

”کم نوں مارو گولی کپور صاحب، سرداری ودھی اے تھاڑی، رتبہ بلند ہویا
اے“ گپتا بولیا -

” ایں کری تے بیٹھیاں کجھ دی ہو سکدا اے - یاد جے ایک سود ہوندا سی ؟ اوہی اپنا زیندر سود - ایں تھلڈی والی کری تے بیٹھا سی - کوئی اٹھاں ورھیاں دی گل اے - بسمی دی اک فرم دا لائسنس اٹکیا پیاسی مشری وچ - وچارے چکر لارہے سن ہر ہفتے - مشر صاحب پراں تے پانی نہیں سو پین دے رہے - سو ہار کے بسمی والے سود صاحب دی شرن وچ پنچے ، اوہنال دے گھر - سود صاحب نے پھیر ایسا چکر چلایا کہ مہینہ پار ہوندیاں ہوندیاں لائسنس مل گیا اگلیاں نوں - ساری مکھتی ماش سود دے ذریعے ہوئی -- بیٹھوں لے کے اتے تک - لائسنس لے کے اگلیاں سوچیا اسیں جو دلی آون دے ہر پھیرے دے پنج چھ ہزار روڑھ دینے آں کیوں نہ سود نوں ایں کم لئی رکھ لیا جاوے - سو سود صاحب نوں استغفے دوا کے اوہنال نے دلی دا ایگزیکٹو ڈائریکٹر پنا دتا - از کنڈیشن لگوا کے دفتر کھول دتا - تے فلیٹ لے دتا رہن لئی - ہُن سود صاحب شوفر ڈرون کار وچ آوندے نہیں - آپنی خوبصورت سیکرٹری نوں تال لے کے - اک گیڑا اوہنال ای برانڈیاں وچ مار دے نہیں جتنے اوہ کلرکی دیاں فائلس کچھ وچ تھی تریا کر دے سن - ڈر دیاں انویٹیشنال تے ہر شام مشری دے کے نہ کے افر تال اویرائے وچ جاں تلچ وچ جاں موریا وچ ڈر کھاندے نہیں - ہر مہینے ہزاراں لکھاں روپیاں نوں بیٹھاں اتے ونڈدے نہیں تے ہر روز نواں امپورٹ سوت پاندے نہیں ” وشست نے کہاںی سنائی -

” تے بندہ پور نوٹال تال گلی ہوندی اے تھوڑی تھوڑی گوند - اوہ جس جس ہتھ وچوں دی لنگھن تھوڑے تھوڑے تال چپکدے ای جاندے نہیں - تھی آپ سیانے او ” گپتا ہسیا -

کپور صاحب دا تیجا نیتر کھل رہیا سی

” بادشاہو سانوں تے موئی گل دا پتہ اے - شامترائی وچ جیہڑیاں چورا سی لکھ جو نال آکھیاں نہیں نا اوہ ساریاں دیاں ساریاں کلرکی دیاں ہی

جوناں نیں۔ بندہ، بلی، کتا، ٹھوہل، پچھو کما، گدڑ، سور، بھے بندہ اے۔۔۔ ایسے
کلر کی دی جون وچ۔ پر جس طرحال چوراں لکھ جوناں مگروں منوکھا جنم ملدا
اے دھرتی تے باوشاہی کرن والا۔ اوس طرحال کے کے خوش نصیب نوں
نشر دی پر شل اسٹیشنی ملدا اے۔ وشست نے برہم گیان والا پروچن دتا۔

”اوہ تے ٹھیک اے پر کم تاں ووھ ہی جاندا اے۔ تھاؤ بھر جائی تاں پچھلے
دساں دناں توں ہی۔۔۔“ کپور کچا جیہا ہسیا۔

”سیوا کر رہی اے۔۔۔“ گپتا کھجوری ہاسی ہسیا۔۔۔

”اوہنوں سمجھادیو نابندہ پور، سمجھادیو، کہ بھاگوانے، ایس کرسی دی برکت
جدوں سم سم وانگوں کھلے گی، تاں چارے فلک روشن ہو جان گے۔ پنجیری کھوا
کے تے بد امال والا دوھ پایا کے بھیجا کرے گی دفتر۔۔۔“ وشست وی پسن
لگا۔

”ایہہ بوتل تاں پھلا شگن ایں۔ گھنڈ چکائی۔“ گپتا نے جوڑیا۔

دونویں گورو نویں نے چیلے دے کنیں مندرالا پا رہے سن۔

بوتل نوں تک کے تاں سگوں۔۔۔ چیلا اجے وی بِدک رہیا سی۔ پتی
جیہی اواز وچ میاؤں کری جا رہیا سی۔

”کُٹ پئی بھر جائی توں؟۔“ گپتا ہسیا۔

”سمجھاؤ نا۔ سمجھاؤ بھر جائی نوں۔“ وشست نے صلاح دتی۔۔۔

”سمجھاؤ کہ ہر کشم آفیسر پالم جاں سافتا کروز تے لگن لئی رکنیاں شفارشاں
لڑاؤندہ اے۔ ہر ٹریفک دا سپاہی، ہر سیلز نیکس دا افسر، چاندنی چوک وچ جاں
صدر وچ جاں چاوڑی بزار وچ ڈیوٹی لگاون لئی رکنیاں جتیاں مکھن نال پالش کردا
اے۔ ہورتے ہور، دوئے ہسپتالاں وچ جس ڈاکٹر دی ڈیوٹی وی۔ آئی۔ پی ونگ
وچ لگ جاوے، اوہدے نال باقی لوک رکنی کھار کھاندے نہیں۔ ایہہ رتے

مرا بتے ایویں تے نہیں مل جاندے - کم دو ناکرنا ای پنیدا اے - پر سوچو ہئی سر دُوا ہووے گا تاں سر پیڑ وی تک رتا وی ای ہووے گی " — گپتا نے گور منتر دتا -

و شست کمن لگا - " ہُن تکو پر دھان منتری نوں ہی تکو - و چاری اٹھارھاں اُنی گھنٹے کم کر دی اے - الیکشنال دے دنال وچ بھجی پھر دی اے پنڈ پنڈ - اوہنوں کیہڑے وٹیویں ملدے نہیں ؟ " " آہو جی - ایبھ سارے و چارے مشر ' لیڈر ' بھجے پھر دے نہیں - ایویں تے نہیں نا - "

تے بھر جائی وی اٹھی میٹھی تاں ککلی ہی پاوے گی تے تھلا وڈی سر پیڑ تاں بھریا سر چُمیا کرے گی ' روز " — و شست ہسیا -

بوتل کمن تے آگئی سی - منگ پھلیاں دا تاں چروکنا فاتحیہ پڑھیا جا چکا سی - گپتا نے گھڑی ویکھی - " بادشاہو ساؤھے نوں وچ رہے نہیں - ہُن روٹی پائی چک لیئے - کیونکہ ساؤھے دس توں مگروں تاں بس وی نہیں ٹلفی - تے اسیں حالی مشر تاں بنے نہیں ' کہ ..... - "

کپور اُٹھ کے اندر چلا گیا - تے تھوڑی دیر مگروں کپور دے پچے میز اُتے روندو کناریاں والیاں پہلیاں ' گندے نال تڑکی موئیگی وی دھوتی دال تے آلوواں دی بھاجی رکھن گئے - تے تینے دوست باہر لے کرے وچ ' تے گپتا تے و شست دیاں بیویاں اندر لے کرے وچ روٹی کھان لگیاں ' تے اپنے اپنے بالاں نوں ورچا کے کھوان لگیاں -

کپور دی ووہی روٹی پکا رہی سی تے کپور دے پچے گھبرائے ہوئے روٹی دیاں پہلیاں باہر لے کرے وچ تے اندر لے کرے وچ پھڑا رہے سن - سوا دس وجے تیکر سارے دواع ہو گئے - کپور قصورداراں واگنوں بیوی ول ویکھدا ہویا بسترے و چھاون لگا ، اندر لے تے باہر لے دویاں کمریاں

روٹی کھان مگر دی کپور دی بیوی کڑھدی ہوئی بھائیے مانجھن گلی - " نیو ایر کڑاوندی ٹھنڈ وچ ایہہ میلے چڑھ جائے انگریزاں نوں ہی راس آوندے ہون گے - اپنے ملک دے میلے نیں ، دوالی ہوئی ، وساکھی ہوئی ، سارے ملھی رُت دے میوے - اک لوہڑی سیالے وچ آوندی اے تے اوہدے وچ دی لوک اگ بال کے سیکدے نیں - ہُن ایہہ برف در گے پانی تال بھائیے مانجھو چلھے وچ جائے ایہہ نیو ایر - "

آخری بتیاں بجھ گئیاں - کوئی ساؤھے گیارہاں وجہ سن - پچ سوں گئے -
کپور دی بیوی اجے دی کڑھ رہی سی -

کجھ چر مگروں کمن گلی " ایہہ چڑھ گیا نیو ایر دو تریک کیوں نہیں آوندا ؟
گھوگھ تباہ تل مل چکی ہووے - "
کپور نے جواب نہیں دتا -

کپور دی بیوی دی اواز کجھ چر ہنیرے کرے وچ آنھے چکاؤڑ وانگوں بھٹکدی رہی تے پھیر پتہ نہیں کمہڑی پلستر اکھڑی دیوار تال چپک گئی -
تے چڑھ گیا نیو ایر جدوں راتیں باراں وجہ شروع ہویا سارے گھوک
مُتے پئے سن -

گڑ بڑ گزٹ

چاچے دی لمبردار نال گوٹھ سی، پٹواری نال یانہ سی، تھانے دار نال سانجھ سی،
 کلال نال بمن کھلون سی تے نال ای پنڈ تے دوالے چوالے دے پنڈاں دے
 واردا تیاں جندرے کڑکانیاں تے جُھگے بھنال نال چوکھی صاحب سلامت سی -
 اللہ بنخشنے چاچی آہندی ہوندی سی پئی تیرے چاچے نے سکھ نال ساری حیاتی ککھ
 بھن کے دوہر انہیں کیتا۔ چھنڈ کے بھنیا اے، رج کے کھادھا اے تے ایدوں
 پینا ہور کوئی کم نہیں کیتا۔ چاچے اجیہا کوڑا تمکو پینا پئی ایرا غیرا جیہدے دو
 گھٹ لا لوے تے یک وچوں لو آون لگ پوے۔ چلم بھرٹی تے اوہ ترکلاں توڑی
 چلدی رہنی۔ چاچے بوہے تے مجھ اوہ رکھنی جیہدے رنگ کنڈھے، بو تھی پتلی
 تے حوانہ مشک ورگا ہونا، پوشل گلیاں توڑی۔ آہندا ہوندا سی لویری بوہے تے
 اجیہی بنهئیے پئی چور جاندا ویکھ کے کھلو جائے۔ انچ چور دوروں نکے پر لئے نہ
 سکے۔ کیوں جے چاچے دے مال ول بھیڑی نگہ نال ویکھنا اپنی شینت نوں واج مارن
 دے بر ایر سی۔ کیوں جے چاچا چوراں یاراں دا بیلی تے سانجوواں اُدھالواں دا جانی
 جان سی۔ کوئی نکرما اوپدے مل نوں حوپیوں کڈھ کے پنڈ دی جوہ نہیں سی لنگھا
 سکدا -

راک وار راک نامی چور نے چاچے دی لویری بھجائی تے دریاؤں اُرار ای
 کے نے اوہدی دھون کپ دتی سی۔ تے چاچے نوں سر کار نے گھروں بلا کے پنج
 سو روپیہ نقد تے نیک نامی دی سند دتی سی۔ مُکدی گل ایہہ دے پئی رب دے
 فضل نال بارھاں بارھاں کو نال تیک چاچے دا چوکھا کھڑ کا دڑکاںی۔ چاچا ہر پڑھیا
 دا پنج تے ہر کھڑ دا پڑھان سی -

ساؤے پنڈ پیٹھاں دریا وگدا اے۔ میرے ویہنڈیاں ویہنڈیاں دو تن
 واری دریا نے پنڈ نوں گھگ کے اندر سٹ لیا تے ساونوں مڑ نواں پنڈ بنهنا پا -

کالجوں گرمیاں دیاں چھٹیاں ہویاں تے میں پنڈ گیا۔ چاچا تے لمبڑ کئھے بیٹھے
کوڑے تماکو دا سوا دے رہے سن۔ مینوں ویکھ کے لمبڑ آکھن لگا ”ہر پنجوں
ستویں درھے سلاؤے پنڈ نوں دریا دی ڈھالگ جاندی اے۔ سوچ آوندی اے
پئی پنڈ دا کوئی چنگا جیہا نواں تے شہہ نال رکھ لیئے، تل جے اوہدی برکتوں سدا
ڈھیہہ ڈھیری ہونوں نجع جائیے۔ کاکا = توں علمدار ایں، قرآن شریف پڑھیا ہویا
ایں۔ کوئی اجیہا نال دس جمہڑا برکت والا ہووے۔ تل جے اسیں رخت
بھاجڑاں چکنوں تے کوئے چھتنوں نجع جائیے“
میں آکھیا پئی ”اللہ صاحب اپنی پاک کتاب وچ فرمائے نیں۔

کونوا مع الصاقین

سچیاں لوکاں دے نال ہو جاؤ۔ پنڈ دا نواں نال ”صلوقيں“ بچھا رہے گا“

لمبڑ آکھیا ”ایہہ“ کین پین ”سلاؤے مومنہ تے نیں چڑھنا“

میں آکھیا ”تے تسیں“ ”موضع نجع“ ”رکھ لوو“

پھیر چاچا بولیا ”پتر نہ اسال نجع بولنا تے نہ سلاؤے پنڈ نے نجع اکھوانا۔ ہوندیاں
ہوندیاں لوکی سلاؤے پنڈ نوں ”موضع جھوٹھے“ آکھن لگ پین گے۔ نا بیا = نہ
توں اپنا علم اپنے کول ای رعن دے، سلاؤا پرانا نال ای چنگا اے۔“

میرے پیو ہوری اک نیک ہام سرکاری افسر سن جیہنال حیاتی وچ سدا
نجع بولیا تے سدا نیک تے بھلیا تے دا ساتھ دتا۔ پنڈ وچ شاملات دی ونڈ توں جھگڑا
ہو پیا تے دیری دھڑے نے میرے پیو دا نال لیا پئی اوہنال نوں منصف متھ لوو،
اوہ جو فیصلہ کرن سانوں منظور ہووے گا۔

لمبردار آکھیا اوہ سرکاری بندہ اے، اوہنوں سرکاری مکمل توں کیہڑی
ویہل اے، اسیں اوہدے بھرا نوں کیوں نہ منصف متھ لیئے۔“

لمبردار دے آکھن تے چاچے نوں منصف متھ لیو نیں۔ مینوں ڈاؤھی
کوڑ آئی۔ میں ویلا پا کے لمبڑ نال ڈاؤھا اندر وہ کٹھیا پئی تسل سلاؤے نال بڑا

رب کے ایو جیہیاں روںقل نت لگن تے گدیاں ای رہن - ”

اک دن چاچا لمبڑ نوں پیا آکھے ”یار = کوئی کم نہیں ژردا ڈاڈھی سم سماٹ پئی ہوئی اے - ”

چاچا اٹھ کے گیاتے میں لمبڑ نوں آکھیا ”لمبڑدارا : ساؤے پنڈ کیوں کوئی کم نہیں ژریا ؟ تھاوا تن منزلہ مکان پیا بندا اے چل ایاں، چل گارا، گوتے بیشے راج رو لے پے پاندے نیں - ایاں گھریندیاں نیں تے لگپنڈیاں نیں - مزدور بھار چک گوندے پڑسائیاں تے چڑھدے تے گوندے اُتر دے نیں - پنڈ دی چو نہیں گھٹھیں پونے پے گڈنیدے نیں، چھوٹے، بلداں دیاں جو گاں نے گھمکار گھتی ہوئی تے ہر پا سے اوہناں دے گھنگروں دی جھنکار سُنی جاندی اے - جو ترے لاندے تے ساگے پھیردے کساناں نے دھمل پائیاں ہوئیاں نیں - پنڈ وچ ہر پاسے کم کار دی گھما گھمی اے تے چاچا حالی وی آہندا اے کم نہیں ژریا - ایہہ کیہٹا کم لوڑدا اے ؟ ”

لمبڑ آکھیا ”توں سیانے چاچے دا بھولا بھتویا ای رہیوں - کمليا = تیرا چاچا کم ژنا ایہنوں آہندا اے پئی کتے کھڑ با کھڑبی، ڈانگ سوٹا، گھول گھلما ہووے، کتے سر پاٹن، کھنے کھلن، چیک چھاڑا پوے، بیبیاں کرلان، ایا نے رون، ٹھنٹا چڑھے، ہتھکریاں کھڑکن، سنگل وجن - بندے سفارشات تے شادتاں، شناختاں تے تقدیق لئی ہر پاسے گھر کدے پھرن تے اوہناں نوں ایہہ پتہ لگے پئی = پنڈ وچ چودھری دی وسدے نیں تے کدی سانوں چودھریاں نال وی کم پنیدا اے - کاکا = تیرا چاچا بندہ گھٹ تے چودھری بہتا اے - اوہنوں سکھ وسدے پنڈ وچ کوئی کم ہوندا نہیں دسدا - جے کوئی کم نہ بننے تے کُجھ چِر انچ ای بیت جائے تے چودھریاں دیاں تلیاں وچ کھر ک ہون لگ پنیدی اے - ویکھ لویں جے کُجھ چِر پنڈ وچ کوئی نواں کم نہ ژریاتے تیرا چاچا آپ کوئی نواں کم بنا دھرے گا - ”

ایئے وچ چاچا اک گھرو نوں انگل لائی کیے آگیا۔ تے آوندیاں ای آکھیا
” لمبڑا را = ایہہ کدھر دا نیاں اے پئی ایس منڈے دا بیا دس گھنیں پیلی
گواہڈھی کول پیا ویچدا اے - ایس پچھیا اے تے آہندا اے ایس رقم توں
مربعے لیئے نیں - میں ایہدے پیو نوں آکھیا سی توں حق شفعے دا دعوی کیوں
نہیں کردا - اوس آکھیا مربعیاں دا سودا نفعے وند اے میں ایس منڈے نوں
سمجھایا اے پئی پنڈ وچ اپنی مالکی گھٹاؤتا تے سیاں کوہاں تے جاکے مالکی ودھاؤنا کوئی
عقل دا کم نہیں - پیو دی سمجھ وچ تے میری گل نہیں آئی ” منڈے دی سمجھ وچ
میری گل آگئی اے -

لمبڑا را ” توں تیار ہو جا - کل شرجاکے ایس گھرو توں حق شفعے دا دعوی کرا
دیئے تے بابے نوں دی وچ ای رکھ لیئے - ایہدا پیو تے بھولا اے پر اسیں تے
انیاں ہوندا نہیں ناو کیہ سکدے - ”

شامیں اوس گھرو نے حق شفعے دی گل گھر جاکے چھیڑی تے چنگے بھلے
وسدے رسدے گھر وچ فساد پے گیا - منڈے دا سو ہراتے سالے ڈانگاں لیکے
آگئے - اگلے دیاڑے اک دیوانی تے دو فوجداری مقدمے چھوہ گھتے تے چاچے
ہوراں دے من بھانا کم ٹرپیا - لمبڑا را نوں تے چاچے ہوراں نوں تے نال ہور
دونہاں چونہاں گلے لانیاں نوں لے کے مقدمے دا قافلہ شر نوں ٹرپیا - اپنیاں
ایہناں وادیاں تے ایہناں کسباں بتھوں لوک چاچے ہوراں نوں ”
چودھری گڑبڑ ” دی آہندا سن -

چودھری گڑبڑ نوں شر آوندیاں جاندیاں ایہہ سوچ آئی پئی شر دیاں
مہنگیاں ہو ٹلان تے چاہ خانیاں کولوں نت سر ٹنان تے کھل لہان نالوں کیوں
نہ مندا چنگا نکانا ایتھے دی بنا لیئے - پنڈ دا پٹواری نت دعویاں تے مقدمیاں وچ
صلاح کار رہندا سی - اوس شر دے پٹواری نال سانجھ گنڈھی تے شر دے
پٹواری نے نکائے سر اجیہی گٹھ وکھا دتی جیہدے تے گڑبڑ چودھری نے

رائالُٹا کے ول گنول لئی - چوڑے حُقّتے تے کوڑے تماکو دی چلم نکا کے بہے گئے -
ہُن چودھرِ دیا دے سکھر سیانے نے شر وچ بہے کے ایہہ جاچ کیتی پئی شر
وچ چودھر دا سبھ توں وڈا وسیلہ کیہ اے - اوس ڈھاتے اوہدی سوچ نے رہبری
کیتی پئی جنتے پنڈ دی پر حیا وچ پرتیت دا کارن ایہہ ہویا کردا اے پئی
چار بندے اپنی برادری دے، چار مرلے بھوئیں دے ہون اوتحے شر وچ
پرتیت تے معتبری دا، وسیلہ دو ورقياں دا اخبار ہوندا اے -

چودھری نے شر وچ بہے کے اخبار کڈھن دا متاپکالیا تے اوہدا نال اپنے
نال تے "گڑبڑ گزٹ" رکھیا - گڑبڑ گزٹ دی پالیسی ایہہ سی پئی جیہڑے
بندے شر وچ گڑبڑ پار ہے ہون اوہناں دیاں خبراں، اوہناں دے وچار، اوہناں
دیاں تصویریاں چھاپیاں جان -

دنیا وچ سو کم ہندے نئی تے سلبر اس تحریکاں اپنائیاں جاندیاں نہیں - پر
گڑبڑ گزٹ نے او سے دی حمایت کرنی جیہدے وچ گڑبڑ بہت ہووے -
لمبردار نوں چاچے گڑبڑ دا گوئھی ہندیاں ہویاں تے پڑواری نوں چودھری گڑبڑ
دا صلاح کار ہندیاں ہویاں ایہہ، گل کدی سُفنے وچ وی نہیں سی آ سکدی پئی
گڑبڑ گزٹ شر وچ اینی چھیتی مشور تے مقبول ہو جاوے گا -

شر وچ چھوٹے وڈے کئی پرچے نکلدے سن - پر گڑبڑ دیاں خبراں چنیاں
ایں اخبار وچ چھپدیاں سن ہو رکتے نہیں سن چھپدیاں - اک مثال سُفُو --
دلیں دا وڈا وزیر ہوائی اوے تے اُتزا - شر دے پردھان تے شر دے وڈے
وڈے افسراں نے وده کے سوأگت کیتا - شریاں نے ہار پائے - پر اکھ دی
رچھلی گٹھے کے شراری منڈے نے نعرہ لایا
”اوے دفع وی ہو“

کول سکھلوتے اک سپاہی نے اوہنوں دھکا دتا، کنڈیاں والی تار نال لگ کے
اوہدا تھوڑا جیہا لو نکل گیا - گڑبڑ گزٹ نے پہلے صفحے تے چھ کالمی سرخی جملی

”وڈے وزیر دے آن تے فلو ہو گیا۔“

”اک منڈا الولہان ہو گیا۔“

وڈے وزیر دے مخالف گڑبڑ گزٹ دے سارے پرچے دوئا چوئا مل دے
کے لئے گئے۔

گواندھی دیس دے آگو، ایس دیس دے آگواں نال صلح صفائی دی گل بات
کرن لئی آئے۔ سرکار نے ایس موقعتے امن دی فضا قائم رکھن دی اپیل
کیتی۔ گڑبڑ گزٹ دے پلے صفحے تے دو انج موٹی قلم نال ایہہ فقرہ چھپیا
”صلح دی گل بات کرن لئی آون والیو
اپنا اصلی چہرہ ویکھو۔۔۔۔۔“

گواندھی دیس وچ دو سال پہلاں ہون والے فلو دیاں تصویریں، رد
دکھاون والے نقشے، بلدیاں اگلے تے بلدے چرے تے وہڑاں نالوں لندے
سر اجاگر کر کے وکھائے گئے۔ تے سرکار دے وڈے وڈے افر تے شر دے
وڈے وڈے اخباراں دے ایڈیٹر سر چوڈ کے بہہ گئے۔ پرجیہڑے لوکاں نے
گواندھی دیس دے پتوہوں پھٹ کھادھے ہوئے سن اوہ گڑبڑ گزٹ دے
پرچے تویت بنا کے لے گئے۔

اک وار شر دے ڈپٹی کمشنر نے پچھہ بھیجا پئی گڑبڑ گزٹ دا دفتر جس
زمین تے بیایا اے اوہ زمین گڑبڑ گزٹ دے مالک نوں کوئی ہتھ گلی اے؟
محرم دی دسویں سی۔ گڑبڑ گزٹ نے پلے صفحے تے ایہہ فقرہ موٹے قلم نال
چھپایا۔

”مسلمان کربلا دے شہیداں دا سوگ منا رہیا اے تے شر دا ڈپٹی کمشنر
مکدر پلا کھا رہیا اے۔“

اتفاق نال اوس دن ڈپٹی کمشنر دے گھر مکدر پلا پکا سی۔ وچارے سرکاری افسر
نوں ایہہ اکو خبر گولی وانگوں گلی تے مڑ اوس کدی ایہہ پجهن دی درڑھتانا

کیتی پئی زمین دا ٹوٹا گڑبڑ گزٹ دے مالک دے ہتھ رکوں آیا ۔۔۔

شر وچ بھانویں کنا امن امان ہووے ۔۔۔ گڑبڑ گزٹ دی مکھی ہمیشہ پھٹتے بھنی ۔۔۔
شر دے دوئے ہپتال وچوں ہر سال ہزاراں روگی پھجھئے ہو کے نکلنے ۔۔۔ تے
جدوں ہپتال وچوں ورچے دی رپورٹ بن کے باہر آونی تے اوس رپورٹ
بارے گڑبڑ گزٹ نے پہلے ای صفحے تے چھانپا ۔۔۔

” ایس سال ڈیڑھ سو جنازے دوئے ہپتالوں نکلے ۔۔۔ ”

ڈاکٹراں پڑھ کے رستے دو پتھڑ مارنا پر لوکاں نے گڑبڑ گزٹ دی چھاپی
ہوئی خبر تے ایہہ ای آکھنا، اوڑک ایہہ، دی خبر کے چھاپنی ہوئی نا ۔۔۔ مُکدی
گل ایہہ، دے گڑبڑ گزٹ دی ہر لکھت وکھیوں نکلنی تے دلائ نوں چیر دی ہوئی
جلانی ۔۔۔ پر ہر پاسے گڑبڑ گزٹ دی چڑھ نج گئی ۔۔۔ بندیاں دے جس چھوٹے موٹے
دھڑے نے گڑبڑ پانی ہووے اوس گڑبڑ گزٹ دے دفتر وچ اپڑ جانا ۔۔۔ اوہناں دی لر
دیاں ساریاں تصویریاں، اوہناں دیاں ساریاں تقریباں گڑبڑ گزٹ وچ موٹے
حرفاں تے گھٹے کلام وچ چھپنیاں تے دیں دے لوکاں نوں ایکتا تے اکٹھ دا
سبق دین والیاں خبراں تے لکھتیں نوں اخیر لے صفحے توں پہلے صفحے تے چھانپا ۔۔۔
ہندیاں ہندیاں گڑبڑ گزٹ دے دفتر دی بلڈنگ ہور دی اچیری ہو گئی تے
اوہدے نال چھاپن دے کئی ادارے بن گئے ۔۔۔ کئی ہمی لکھاری گڑبڑ گزٹ دے
پکے لکھاری بن گئے ۔۔۔ ودھدیاں ودھدیاں گڑبڑ گزٹ دے مالک چاچے گڑبڑ دا کم
شر وچ اینا ودھیا پئی پنڈ اوہدی گڑبڑ دے کرتباں تے کرتومیں توں نج گیا تے گڑبڑ
دا سارا کم شر دے بھلے پے گیا ۔۔۔

بولي دی کوڑی مٹھی ورتوں

”ماں بولی“ وچ یک نویں لڑی چھوہی جارہی اے جیہے دے وچ تحصیل شاہ پور ضلع سرگودھا دے آل دوالے دی بولی دے اجھیئے لفظاں دا ویروا کیتا جائی جیہڑے روہ پیار تے کریہت لئی ورتوں وچ آوندے ہن۔ سلاؤ ماں بولی دے پڑھنہاراں نوں آ پو آپنے تپے دے اجھیئے ہور لفظ اکٹھے کر کے گھلن دا سدا اے تک جو ایس لڑی دا پیار ودھیرے موکلا کیتا ونجے۔

پنجابی زبان وچ ایو جیھے ڈھنگ سارے لفظ ہین جیسیاں نوں اسم صفت دے طور تے ورتیا ویندا اے تے ایہہ کسی بندے دی کسی خاص عادت صفت تے گن او گن نوں بیان کریندے ہن۔ ایسیاں دی ورتیوں کدیں تک پیار وسق لئی ہوندی اے جیویں کسی پیارے تے ساریاں نوں چنگا لگن والے جاتک واسطے آکھیا ویندا اے کہ، اوہ بڑا بھونا جاتک اے، مطلب ہوندا ہے کہ بڑا پیارا پچھے اے (بھونا، دل نوں بھان والا، چنگا لگن والا)۔ کیشیں ایو جیھے لفظ معمولی کوڑ (غصہ) ظاہر کرن واسطے بولے ویندے ہن جیویں چھوڑ (لڑکی) نوں ”سرگئی“ آکھ لیا ویندا اے جس دا مطلب ہے، اوہ جس دا سر جاوے، ”مرن ولی“ مرن جوگی —— چوکھے غصے دے وقت بد دعا یا گالی (گالی) دی تھاں تے دی ایہہ لفظ ورتیںدے ہن جیویں کسی نوں ”اوپڑ وینا“ آکھیا ونجے جس دا مطلب ہے اللہ کرے اوہ اڑ جاوے، فناہ ہو جاوے، تباہ برپاؤ ہو جاوے۔ انجے کر کے کیشیں مانواں یا وویاں زنانیاں غصے پاروں کسی نوں ”ویناںد“ آہدیاں ہن جس دا معنی ہے وین جوگا، جان وala، مرن جوگا۔ اس لفظ دی ورتیوں انج

ہوندی اے ”وٹیاند“ نہ ہوئے تل —— یا اوہ بڑا وٹیاند اے —— وٹیاندے سارے لوکے نوں رت چوائی ہوئی اے مراد ایہہ وے کہ ایس مرن جو گے سارے پنڈ نوں شنگ کیتا ہو یا اے —

اینهال لفظاں دی ورتیوں لاڈ پیار واسطے وی کیتا ویندی اے جیویں آکھیا ویندا اے کہ ”اوہ شودھا تاں اجے اصلوں الوں ایں“ — مطلب ایہہ ہئی اوہ بیچارہ تل اجے تک اصلوں چھوٹا (معصوم) اے — نکیاں جاتکاں تے چھوہراں واسطے ”وجاں والا“ (کو جھا، کو جھیاں نین نقشان والا)، ”لڈ کا (لاڈلا)، کھڈوہلا (کھیدن وچ خوش رہن والا، کھیدن دا شوقین) — جیویں ایہناں لفظاں دی ورتیوں ہک تل کسی دی حقیقی صفت نوں دسن واسنتے ہوندی اے تے کیہیں ویریں آپنی کوڑی (غصے) مخالفت دشمنی پاروں وی — جیویں کسی نوں، ”کھر دملغ“ (کھوتے دی عقل والا) یاں ”مکھر“ (سور) سنجوڑھا (کنجوس)، ”ڈھانگا“ (لموں، لما) آکھ لیا ویندا ہے —

کسی نوں چھیڑن واسنتے یا کسی تل جھیڈ (نداق) کرن واسنتے ایہہ بہوں کم آوندے ہین جیویں کہ کسی دبے بندے نوں کاہنگڑو (کنزور جیہا، دبلا پتلا آکھنا) یا اوے بندے نوں پہلوان (موٹا تازہ، صحت مند، جسم) آکھ کے بلاونا — ”مٹھی لسی“ یا ”لپ چاری“ (خوشامدی) آکھ کے وی کسی بندے نوں ڈھیٹھیا یا پچی (شرم سار) کیتا جا سگدا اے —

آؤ ہن ایسو جیسے کجھ ہور اسم صفت دے طورتے ورتے وین والے کجھ لفظ تے اینهال دی ورتیوں بارے ویکھئے —

آذت : ایہہ لفظ ”آذت“ تے ”آڑت“ دوویں طرح بولیا ویندا اے —

ایس لفظ دا مطلب اے ”تیگلی،“ تکلیف یا مصیبت وچ ہوٹا — پر ایہہ لفظ جدوں کسی بندے بارے بولیا ویندا اے تاں ایس توں مراد ایہہ ہوندی اے کہ فلانا بندہ بڑا متحاج اے — جیویں آکھیا ویندا اے ”اوہ شودھے تے بڑا بھیڑا

وقت آیا ہویا اے اوہ تل ہن ٹکروں (روٹی توں) وی آذت اے "مطلوب اے کہ اوہ روٹی دا متحاج اے" مجور دے معنیاں وچ ایہہ لفظ ورتیندا اے جیویں "ایں نوں دکھاں بھوں آذت کر لیا" - یا "تیریاں حرکتاں توں آذت آگیا وال" -

کم کوس نتے ست بندے نوں وی غصے نال آکھیا ویندا اے کہ "ایڈا آذت نہ بن تے اٹھ کے ہتھ پیر ہلا" - انج پران یا نظر توں متحاج بندے نوں وی آذت آکھیا ویندا اے - "بیبا شودھا پچھلے سال دا ڑنوں آذت اے" - یا "اللہ سبائی آکھیں تو آذت کوئی نہ ہووے" -

آہرا: ہو سکدا اے ایہہ لفظ "آہر" توں بنیا ہووے جس دا مطلب اے کم، رجھ - جیویں کسی کولوں ایہہ پچھیا ویندا اے کہ، کسی آہرے لگاں یا اجے ویہلا ووا ایں" - آہرا اوس بندے نوں آہدے ہن کجھ کجھ خطرناک تے ٹیڈھا ہووے - جیویں کہ بندہ دوچے نال گل کریندیاں ہویاں آکھے "اوہ نال کھونہ (چھیڑ چھاڑ، جھگڑا، پنگا) نہ لئیں اوہ بڑا آہرا بندہ ای" - یا "جے توں آہرا دیں تل میں تیتھوں ودھ آہرا وال" -

اجیہے چھوہر نوں وی آہرا آکھیا ویندا اے جیہڑا کھروا لہا ہووے آپوں ووئے کم کرے، نقصان کرے، ارام نال نہ بھوے تگ کرے - "بڑا آہرا چھوہر اے، جھٹ نہیں نا ارام کرن ویندا" -

آہری ر آہرن: آہری اوہ بندے نوں آکھیا ویندا اے جیہڑا کم دا بڑا کرو ہووے، مختی بندہ جیہڑا ویہلا نہ بھندا ہووے تے ہر دیلے کسی نہ کسی دھندا لگا رہندا ہووے - اجیہی زمانی یا چھوہر نوں آہرن آکھیا ویندا اے -

آہری بندے وچ ایہہ صفت وی ہوندی اے کہ اوہ نویں توں نواں کم جوتدا اے تے اوس دے مکن تائیں ارام نال نہیں بھندا - آکھیا ویندا اے

"اللہ بخشنے بابے بھشتی نوں بڑا آہری بندہ آہا" -

اجان : اجان دا مطلب اے ان سونما، کسی گل دا علم نہ رکھن والا، ایا نے یا مقصوم دیاں معنیاں وچ وی ورتیا ویندا اے - ایس دی ورتیوں انج ہوندی اے "توں ایڈا اجان نہ بن" یا "ایہہ تل کوئی اجان بندہ جاپدا اے" (یعنی نا واقف پر دیسی ملوم ہوندا اے) یا "اج کیسے اجائیں دے وس پے گئے آہس" (مرا داے کم توں ان سونھے لوکاں دے ہتھ چڑھ گئے آہس) یا "میرا خیال اے اوہ جان بجھ کے اجان پیا بندا اے" (یعنی گئے متھے متھے پاروں انک یا بے خبر بن رہیا وے) یا "اوہ میں دیکھ کے جان کے اجان بن گیا" (مرا داے میں دیکھ کے جان بجھ کے ان سونھا بن گیا) - اجان نکے بچے واسطے وی ورتیندا اے جیوں "اجان بلاں نالوں دا" ولا گیا کر "مطلوب ایہہ ہی نکھاں جاتکاں نوں تل بخش چھوڑیا کر" اینہاں نال ایہہ ظلم زیادتی نہ کیتی کر - اجھے بندے واسطے وی اجان دا لفظ ورتیا ویندا اے جیہڑا انج عمروں تل واہ ہووے پر اوس دا دملغ نہ ہووے، جاتکاں والا ذہن ہووے - اجان دے ساہواں لفظ سجان ایں - جیوں آکھیا ویندا اے "اجان نہ بن سجان بن" -

اوہ راتا : اوہ راتا اوس بندے نوں آکھیا ویندا اے جیہڑا ویلے سر کم نہ کرے تے عام طور تے جیہڑا کم دنے کر لانا چاہیدا ہوندا اے اوہ کویلے ویلے چھوہندا اے یا راتیں تائیں اوہ کم چھوٹی رکھدا اے - ویلے سراپنے گھر یا ٹھکانے تے نہ آون والے نوں بی اوہ راتا آکھیا ویندا اے تے اوہ بندہ جیہڑا شام توں بعد تائیں کم جاری رکھے یا بھوں سویلے (مطلوب اے رات ڈھلویاں) اپنا کم چھوہ لیوے او سنوں بی اوہ راتا آدھیں -

انج کر کے ایس دی ورتیوں دو مضیاں وچ ہو ویندی اے کہ تلست بے ٹیکاں بندا اوہ راتا سدیا ویندا اے دو جا اوہ بندہ جیہڑا سر گھیں ویلے (دھمی ویلے) توں بی پھلوں اپنے کم تے لگ کھلووے -

ادھروڑ کے وٹنے آلا؛ ادھروڑ کے وٹنے آلا، اوس بندے نوں آکھیا ویندا
 اے جیہڑا وگڑیا ہووے - ایس توں مراد ایہہ ہوندی اے بٹی جیویں
 کوئی رسی ٹھیک ڈھنگ نال نہ ولی گئی ہووے تے اس نوں ادھروڑ کے نویں
 سرے توں بنا سنوار کے دوجی وار ویٹا جاوے - اے طراں وگڑے ہوئے
 بندے نوں بی سنوارن واسطے اسنوں ادھروڑ کے دوبارہ ویٹا جاوے تل جے اوہ
 ٹھیک ہو جاوے - آکھیا ویندا اے "فلانا تل ادھروڑ کے وٹنے آلا ہویا ہویا اے" -
 ادھ کھڈ؛ ادھ کھڈ، کسی بندے دی عمر دسن واستنے بولیا ویندا اے - جیویں
 کسی بندے دے بارے دیا جاندا اے کہ "اوہ اوہ کھڈ جیہا ہونا ایں" -
 مراد اے جوانی توں ڈھلیا ہویا - جیہڑا آپنی ادمی عمر گزار چکیا ہووے -
 جوانی گزار کے بڈھیئے وچ پیر رکھ رہیا ہووے - جیویں ایہہ آکھیا ویندا اے
 کہ "اوہناں دو بندیاں چوں یک تل لواگھرو آہ تے دو جا اوہ کھڈ جیہا آہ" -
 اڑیوٹ؛ اڑیوٹ، اڑیل بندے نوں آکھیا ویندا اے - اڑی کرن آلا، گل
 گل تے ضد کرن آلا -

فلانا بھائی اڑیوٹ بندہ، نشیں نا کسی دی بی مندا" -

"اڑیوٹ منہیں سوٹ" بی آکھیا ویندا اے مطلب اے کے اڑی کرن آلا
 سوٹ دی گل مندا اے، سوٹ نال یا مار نال سدھا ہوندا اے -
 ازمولی؛ ایہہ لفظ عام طور تے اجیھے جاتک واستنے استعمال کیتا ویندا
 اے جیہڑا بھوں کھر والا ہووے اتحل پتھل کرن وچ لگا رہووے جس کم توں
 پٹکیا وٹنے اوے وچ ہتھ پائے آپو وڈے کم وچ ہتھ پائے تے نقصان کر لیوے
 ایہہ لفظ زیادہ تر بچیاں واسطے ای ورتیا جاندا اے - "ازمول اونا" دا مطلب
 اے خرچ مخونا، تگ کرنا، قماری لے اونا - اجیہا بندہ یا پچھے جیہڑا ازمول
 تائے یا ازمول لے آوے اوس نوں ازمولی آکھیا ویندا اے - جے ایہہ گل
 کڑی وچ ہووے تے اوسنوں "ازمولن" "آکھیا ویندا اے -

ان بھوند ر ان بھوندا : بھوئے دا الٹ ان بھوند اے یعنی جیہڑا دل نوں
نہ بھاندا ہووے چنگا نہ لگدا ہووے اوس نوں ان بھوند یا ان بھوندا آکھیا ویندا
اے - بھاویں کوئی اپنی شکل پاروں ، اپنیاں کرتباں دی وجہ توں یا کسی پی گل
پاروں نہ بھاوے اوس نوں ان بھوند ر ان بھوندا سدیا ویندا اے -

ان بھوند ر ان بھوندا بے برکتے جسدے ہتھوں سدھ یا فیض نہ
ہووے دے واسطے وی بولیا ویندا اے -

کیشیں ویریں زنانیاں کسی جاتک نوں ، ان بھوندی شکلے آلا ، آکھ کے گل
کریندیاں ہین پر اصل غصہ شکل دی تھاں اوس دے کرتومیں دے پاروں
ہوندا اے - " میں تسلیں ان بھوندیں دیکھنا آئی نہ چاہوندا " -

ان دھنگ : " ان دھنگ " اڑیل بندے نوں آکھیا ویندا اے جیہڑا
اجسے کم کریندا ہووے جیہڑے عام طور تے انسان دی طاقت تے وس توں
باہر ہون - اپنے ٹھل (طاقت) تے ہوڑمت توں کم لین والے نوں تے اڑی
والے بندے نوں ان دھنگ آکھیا ویندا اے -

ان دھنگ بندہ اڑیل ہون دے ٹال نال کجھ کجھ بے ادب تے آکڑ
خان وی ہوندا اے -

" توں ایویں ان دھنگاں والے کم نہ کیتے کر " - یا " اوہ بڑا آئی ان دھنگ
بندہ اے ، کسی دی مت لیٹا تسلیں اوس سکھیا آئی نہیں نہ " -

انکھیل یا انکھیلا : انکھیل یا انکھیلا لوڑے (لاڈے) نوں آکھیا
ویندا اے تے اوس بندے نوں وی جیہڑا جان بجھ کے انجان تے بے سمجھ
بن ونجے ، جان بجھ کے مودھا مارے -

ایہہ لفظ دی ورتیوں ایس طرحال ہوندی اے " توں بھائی ذرا ہوش
کرتے اپنا کم سنبھال انجے انکھیل نہ بنیا رہو " - یا " فلانا جاتک بھائی بڑا
انکھیلا اے " -

اوڑا ر اوڑی : انچ تال اوڑا (یا اوڑا) اوس بندے نوں آکھیا ویندا اے جس پچھے اولاد نہ لگے (یعنی جس دے جاتک ہو کے مر گئے ہوں یا پیو ہوئے ای نہ ہوں) پر اوس بندے نوں وی اوڑا ای آکھیا ویندا اے جیہڑا پچھے دماغ توں کم لیوے پھیاں گلاں سوچے تے سدھے ڈھنگ نال کم نہ ہوں دیوے اپھیاں پھیاں پڑھائے ۔

بے اولاد مرد نوں اوڑا (یا اوڑا یا اوڑا نکھڑا) آکھیا ویندا اے تے اجیہی زنان نوں اوڑی "اوڑتی" یا اوڑتی نکھڑی آکھیا ویندا اے ۔
— ایں توں وکھ اوڑتے توں مراد اجیہا بندہ ہوندا اے جس دے پتھوں کوئی کم سدھا ہوں (تے جس دے پتھوں لگے ہوئے بوئے دے ہرے ہوں تے (پہلن ہہلن) وی امید نہ ہووے ۔)

اوڑتے بندے نوں پٹھی مت والا تے سخت دل والا خیال کیتا ویندا اے ۔
ایہہ وی مشور اے کہ اوڑتے نوں رزق بھوں پیارا ہوندا اے تے اوہ خرچن دا شودھا تے جوڑن دا شوقین ہوندا اے ۔ لوک اوڑتے وی بدوعات توں بی ڈردے ہین تے عام طورتے اوڑتے ر اوڑی تے رحم کھلاوھا ویندا اے
— اوڑا چھڑے بے اولاد نوں ای نہیں آکھیا ویندا بلکہ سخت طبیعت، بے رحم یا الٹی مت والے بندے واسطے وی ایہہ لفظ عام ورتیا ویندا اے ۔

اوکھا اوکھے دا معنی تال مشکل، اوکھیائی تے خواری ہے پر جدوں کسی بندے بارے آکھیا ویندا اے تال ایں توں مراد ایہہ ہوندی اے ہی اوہ بندہ اپنی غرمی، بیماری، بھکھ تی یا کسی ہوری مصیبت پاروں اوکھت وچ اے ۔
اوکھا اوس نوں وی آکھیا ویندا اے جیہڑا رج، جوانی طاقت یا اختیار دے پاروں بھر کیا (رجیا) ہویا ہوئے تے کسی نوں کجھ نہ جاندا ہووے جیوں آکھیا

ویندا اے ”میں پتہ تم رج بمن نہیں دیند اتے توں بھوں اوکھا ایں“ - یا
”میرے نال ایویں اوکھانہ ہو پیا“ -

اوی : ”اوی“ اوپرے ”اجان یا پر دیسی بندے نوں آکھیا ویندا اے - جیویں
کسی راہ لنگھدے بندے بارے ہک بندہ دوجے کولوں پچھے بھائی ایہہ کون
بندہ آہتے اوہ ولدا ویندا اے ”میرا ڈنھیوڑ تل نہیں کوئی اوی ای لگدا اے“ -

یا ہک بندہ دوجے نوں مت ویندا اے ہُ ”ایویں ہر اوی بندے نوں گھر
نہ واڑ لیا کر“ -

ایاٹا ایہہ لفظ ”ایاٹا“ تے ”آٹا“ دوویں طر حال بولیا ویندا اے - ایس دا
مطلوب اے نکا ”لوڑا“ اجان پر مخول وچ یا غصے نال وڈے نوں وی ”ایاٹا آکھ لیا
ویندا اے جیویں ”توں تل اکا ایاٹا ویں تم کجھے پتہ نہیں“ - یا ”ایاٹا لیلانہ
ہووے تل“ یا ”توں تل اجے ایاٹا کا ویں ٹکرے نوں وی اجے اکوں آہدا ویں
” (مطلوب ایہہ کہ توں تل اصلوں نکا جاتک ایں تم روٹی آکھنا وی نہیں
اویندا تے روٹی نوں اکوں آہدا ویں) - یا ”میں ایڈا ایاٹا وی نہ سمجھ میں گلاں
ساریاں جاندا وال“ -

منیر الدین خالد پبلشرنے کمپائیون پر نئر زگارڈی ٹرست بلڈنگ لور توں چھپوا کے
13، B، کپور تھلہ، ہاؤس پر اپنی انارکلی لور توں ٹوریا۔
کپوزنگ = سلورانک کپوزنگ سنٹر رضیہ محل نمبر ۲ رائل پارک فون ۸۶۹۸۸۷
لور نے کیتی۔